

EESTI NSV HARIDUSMINISTEERIUM

**JUHEND
KOOLIRAAMATUKOGUDE
TÖÖTAJAILE**

TALLINN 1961

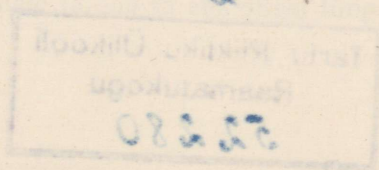
Arhi-eks. ARH

Juhendi kohta tehtud parandused
on areldatud „Nõukogude Õpetajas“
nr. 38 (910), 23. sept. 1961. a.

A-23979

EESTI NSV HARIDUSMINISTEERIUM

JUHEND
KOOLIRAAMATUKOGUDE
TÖÖTAJAILE

ARHIIVIKOGU

TALLINN 1961

I—IV peatüki on kirjutanud E. Liivand, V peatüki L. Villand.

2

ARHIIVKOGU

SAATEKS

Käesolev käsiraamat on mõeldud keskkoolide ja 8-klassiliste koolide raamatukoguhoidjaile praktilise abi osutamiseks lugemise teenindamisel.

Käsitlemist leiavad kõik raamatukogu põhilised tööloigud.

Uudsusena on sisse toodud uus päeviku vorm. See võimaldab raamatukoguhoidjal paremini juhtida õpilaste lugemist, seda mitmekesistada ja analüüsida, samuti välja selgitada kooliraamatukogu töökoormust.

Nüüd ilmunud käsiraamat on esimene selline katse kooliraamatukogude abistamiseks. Kahjuks on ruumi piiratuse tõttu jäänud mitugi küsimust üldse puudutamata, nagu lugemissaali töö, töö ajakirjade ning ajalehtedega jt.

Vaatamata puudustele täidab ta ehk siiski lünga meie sellealase kirjanduse alal.

082.22

I. KOOLIRAAMATUKOGU ÜLESANDED

Nõukogude korra tingimustes on raamatute levik enneolematult suurenenud, raamat on saanud kättesaadavaks ka noorte laiadele hulkadele.

Laste õpetamise ja kommunistliku kasvatamise üldises riiklikus programmis on üheks teguriks kooliraamatukogu, mis temale omaste vahenditega ja kooli pedagoogilise kollektiivi kaasabil täidab oma vastutavat ülesannet: süvendada ja kinnistada teaduste aluseid, laiendada igakülgset õpilaste teadmisi, aidata kaasa polütehnilise õpetuse levimisele, õpetada raamatuga iseseisvalt töötama, arendada laste andeid, valmistada neid ette ühiskondlikult kasulikule tööle ja kasvatada neis nõukogude inimese moraalseid ja esteetilisi omadusi, mis on vajalikud kommunistliku ühiskonna ehitajaile.

Ilma hästi organiseeritud kooliraamatukoguta pole võimalik rahuldada õpilaste nõudeid klassivälise lugemise alal ja saavutada kõrget õppeedukust.

Kooliraamatukoguhoidja ülesandeks on:

a) saavutada, et õpilased loeksid läbi klassiväliseks lugemiseks määratud raamatud;

b) jälgida, et lugemine toimuks õigeaegselt, vastavalt läbi võetavale kavale;

c) arvestada õpilaste individuaalseid huve teatud küsimustes ja teadusalade vastu, nagu tehnika, kunst, sport (aga ühtlasi jälgida, et lugemisvara oleks mitmekesine);

d) leida raamatuist vastused üleskerkinud küsimustele;

e) kontrollida, kas raamat loeti läbi, kas sellest saadi õigesti aru;

f) kasvatada lastes lugemiskultuuri, oskust raamatuga töötada;

g) valida õpetajaile materjali, mida vajatakse koolitöös või isetegevusringides.

Klassiväline lugemine on tõhusaks vahendiks laste kommunistlikul kasvatamisel. Õpikud annavad õpilastele peamiselt teadmiste alused, mida on vaja igakülgset laiendada ja täiendada iseseisva lugemise abil. Plaanipärane mitmekesine luge-

mine arendab laste maailmavaadet ja toob paremini esile kalduvused, mis tihti mõjutavad elukutse määramist. Siit on selge, kui oluline on suunata lapsi kirjanduse valikul.

Opetajate ülesandeks on nõuannetega abistada kooliraamatukoguhoidjat komplekteerimisel, soovitusnimestike koostamisel ja suuremate ürituste korraldamisel.

II. KOOLIRAAMATUKOGU KOMPLEKTEERIMINE

Raamatufondi soetamise põhimõtted

Üheks raamatukogu eduka töö tingimuseks on hästi valitud raamatufond. Kooliraamatukogu raamatufondi koostis peab vastama õppekasvatustöö ülesandeile, õpilaste eale ja huvidele, õppeprogrammide nõudeile.

Kooliraamatukogus peab leiduma kirjandust V. I. Leninist, Kommunistliku Partei silmapaistvaist tegelastest, rahvaste sõprusest, Suurest Isamaasõjast, elust meie kodumaal ja kapitalistlikes maades. Siin peab olema lastele määratud populaarteaduslikke teoseid, reisikirjeldusi, raamatuid tehnika, loodusteaduse, põllumajanduse, geograafia, ajaloo jt. aladelt.

Raamatute eksemplaride arv peab rahuldama õpilaste nõuded. Seejuures on muidugi tarvis arvestada raamatu otstarvet (õpik, klassiväliseks lugemiseks määratud teosed jne.).

Mis on aluseks raamatute valikul? Eeskätt õppeprogrammid ja klassivälise lugemisvara nimestikud. Igas kooliraamatukogus peavad olema ka laste- ja noorsoo-ajakirjad («Täheke», «Pioneer», «Noorus», samuti «Eesti Kommunist», «Looming», «Eesti Loodus», «Keel ja kirjandus», «Kehakultuur», «Nõukogude Kool» ja «Nõukogude Naine») ja ajalehed («Säde», «Noorte Häääl», samuti «Rahva Häääl», «Nõukogude Õpetaja» ning «Sirp ja Vasar»).

Raamatute komplekteerimise allikaiks on Tallinna Bibkolektor ja kohalikud raamatukauplused, ajakirjanduse tellimiseks — sideasutused.

Raamatufondi puhastamine vananenud kirjandusest

Üksikud raamatud vananevad aja jooksul; nad võivad sisaldada ebaõigeid seisukohti või vananenud andmeid, mis ei vasta tänapäeva teaduse arengule. Nende raamatute lugemine toob rohkem kahju kui kasu. Seepärast on raamatukoguhoidja kohustatud raamatufondi niisugustest teostest süstemaatiliselt puhastama.

Vananenud kirjandust kõrvaldatakse ja kustutatakse Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku Raamatukogu poolt koostatud nimestike põhjal. Lagunenud raamatud kõrvaldatakse kooli direktori poolt määratud komisjoni otsusega (akti alusel). Aktid kinnitab kooli direktor. Lagunenud või vananenud raamatud ja ajakirjad antakse makulatuuriks.

III. RAAMATUFONDI ORGANISEERIMINE

Saabuvate raamatute vastuvõtmine

Kõik raamatukogus olevad raamatud ja ajakirjad peavad olema arvele võetud. Ostetud raamatud võetakse vastu saatedokumentide alusel (arve, saateleht). Saatedokumentideta saadud (näiteks õpetajate või õpilaste poolt annetatud) raamatute kohta koostatakse vastuvõtuakt.

Saatedokumendile annab raamatukoguhoidja allkirja ja märgib kuupäeva. Kui raamatud on inventariraamatusse kantud, märgitakse samale dokumendile ka inventarinumbrid. Arved säilitatakse kooli raamatupidamises.

Ajakirjade arvestust peetakse analoogiliselt raamatute arvestusele, kusjuures mahukad ajakirjad (nagu «Looming») võetakse arvele üksiknumbrina, õhukesed (nagu «Pioneer») poolaasta- või aastakäiguna.

Kooliraamatukogul on soovitatav pidada kahesugust arvestust: summaarset ja individuaalset. Summaarse arvestuse eesmärgiks on kindlaks teha raamatute arv raamatukogus ja raamatufondi sisuline koostis.

Raamatute individuaalse arvestuse (inventariraamat) eesmärgiks on kindlaks teha, missugused üksikteosed leiduvad antud raamatukogus. Selleks kirjutatakse iga üksik raamat inventariraamatus eri reale. Iga raamat saab inventariraamatus vastava järjekorranumbri. Raamatu kustutamisel jääb see number vabaks, uuele raamatule seda ei anta.

Inventariraamat on tähtis raamatukogudokument, mida tuleb korralikult täita raamatu lõpus olevate juhendite järgi, ühtlasi hoidudes vigadest ja määrimisest.

Raamatute raamatukogulik kujundamine

Kõik raamatud ja ajakirjad tuleb raamatukogu tarbeile vastavalt kujundada. Pärast tembeldamist, inventarinumbri ja šifri märkimist kirjutatakse igale raamatule raamatukaart, kleebitakse igasse raamatusse raamatukaardi tasku ja tähtpäevaleht.

Avariilid

Raamatu lugejale lähendamise eesmärgil ja parema ning kiirema teenindamise võimaldamiseks organiseerivad raamatukogud avariilid. See tähendab, et lugejad võivad ise minna riiulite juurde raamatuid valima. Avariilite organiseerimine nõuab suurt ettevalmistustööd. Iga raamat tuleb üksikhaaval läbi lehitseada ja otsustada, kas ta vastab tänapäeva teaduse arengule, kontrollida raamatu välimust, (rebenenud ja katkised eksemplariid anda parandamiseks) ning anda igale teosele kindel lugejamäärang klasside lõikes. Kuna kooliraamatukogus on eksemplaarsus väike, siis dublette ei ole vaja eraldada.

Arvestades õppeprogramme, kohustuslikku ja klassiväliseks lugemiseks määratud kirjandust, jagatakse õpilastele kasutada olev kirjandus paigutamiseks järgmiselt:

I—II klassile, samuti III—IV klassile kokku, alates V klassist igale klassile eraldi. Pedagoogiline ja metoodiline kirjandus paigutatakse eraldi riiulile. Iga klassi või I—II ja III—IV klasside grupi jaoks koondatakse ühte ilukirjandus ja populaarteaduslikud teosed. Soovitav on, et igale klassile määratud kirjandus oleks paigutatud eri riiuleile või kappidesse klassi nimetuse näitamiseks.

Alates V klassist tuleb kirjandus paigutada liikide viisi vastava illustreeritud riiulieraldajaga. Liigi nimetus kirjutatakse täielikult välja, kuid näidatakse ka indeks.

Nooremale astmele paigutatakse raamatud temaatiliselt, kasutades selleks temaatilise kartoteegi eeskju.

Kataloogid, kartoteegid ja soovitusnimestikud asetatakse vastavate riiulite juurde.

Fondi segimineku ärahoidmiseks antakse igale õpilasele kartongist või vineerist liistuke, millele õpilane kirjutab pliatsiga oma nime ja mille ta asetab laudilt võetud raamatu kohale, et teada, kuhu raamat tuleb tagasi panna. Kui lugeja raamatukogust lahkub, annab ta liistukese raamatukoguhoidjale tagasi ja sellelt kustutatakse nimi.

Milline paremus on siis lugejate teenindamisel avariilitega?

Kui varem õpilane nägi raamatukogu raamatuid lähemalt ainult raamatunäitusel, valikkastis või laenutuslaual, siis nüüd on tema ees avatud kogu fond. Raamatut valides võib lugeja seda käes hoida, lehitseada, vaadata illustratsioone, lugeda eessõna jne.

Varem tekkisid laenutamise ajal vahetundidel järjekorrad, avariilite puhul neid ei teki.

Sageli tundus õpilastele, et raamatukogus on palju huvitavaid raamatuid, kuid raamatukoguhoidja ei anna neid millegipärast välja. Nüüd on kogu fond lugejaile vabaks valikuks ava-

tud. Raamatukoguhoidja ei ole enam ainult raamatute andja, vaid tema poole pööratakse nõu saama.

Nüüd tõusevad aga raamatukoguhoidja ette uued probleemid. Kas ta tunneb iga fondis olevat teost nii hästi, et suudab seda soovitada? Raamatukoguhoidja peab avariilite puhul teostega palju põhjalikumalt tutvuma ja mitte ainult uutega, vaid ka vanema fondi-osaga.

Et tutvustada fondi paigutust, on soovitatav üles panna riiulite asetuse skeem. Õpilastele tuleb seletada raamatute valiku võimalusi, kuid ühtlasi juhtida ka tähelepanu sellele, et raamatud paigutatakse oma õigele kohale, vältides sellega fondi segijamist.

Avariilitega töötamine on huvitav, see meelitab juurde uusi lugejaid, kasvatab õpilastes distsipliinitunnet, initsiatiivi, armastust raamatute vastu ja hoolikat suhtumist neisse vaikesesse sõpradesse.

Raamatufondi inventuur

Igal aastal suvisel koolivaheajal tehakse raamatufondi inventuuri. Kooli direktor määrab inventuuri tegemiseks komisjoni. Enne inventuuri seatakse raamatufond korda, nõutakse tagasi lugejate käes olevad raamatud ja kontrollitakse paigutust riivleil.

Inventuur toimub järgmiselt. Raamatukogus olevaid trükiteoseid võrreldakse inventariraamatu sissekannetega. Iga kohaloleva raamatu inventarinumbril juurde tehakse inventariraamatus pliatsiga märk. Võrdlemise lõpetamisel selgitatakse välja raamatu puudumise põhjus (lugeja käes, kadunud) ja koostatakse vastav akt. Inventuuri lõppemisel koostatakse inventuuriakt, millele kirjutavad alla inventuurikomisjoni liikmed.

Inventuuri tehakse ka raamatukogu üleandmisel ühelt raamatukoguhoidjalt teisele.

RAAMATUFONDI INVENTUURIAKT

AKT nr. _____

_____ inventuuri kohta.
(raamatukogu nimetus)

„_____“ 196__ a. koostasime meie, allakirjutanud, raamatukogu juhataja _____
(perekonna-, ees- ja isanimi)

_____ (asutuse või organisatsiooni nimetus, kellele raamatukogu allub)
esindaja _____ ja komisjoni liikmed _____
(perekonna-, ees- ja isanimi)

_____ alljärgneva akti:
(perekonna-, ees- ja isanimi)

Alates „_____“ kuni „_____“ 196__ a.
tegime _____ fondi inventuuri
(raamatukogu nimetus)

(inventuuri teostamise viis)

Inventuuri tegemisel olid aluseks alljärgnevad dokumendid:

a) inventariraamatud _____
(inventariraamatute numbrid ja iga

inventariraamatu esimene ja viimane inventarinumber)

b) raamatukogu eelmise inventuuri akt nr. _____,
koostatud „_____“ 196__ a.;

c) aktid raamatute kustutamise kohta, koostatud pärast eel-
mist ja enne käesolevat raamatukogu inventuuri _____;

d) raamatute laenutamisdokumendid abonemendil,

Loetletud dokumentide kontrollimise tulemusena selgus:

1. Kõikide inventariraamatute järgi on inventeeritud raamatuid ja ajakirju _____ köidet
2. Neist on eelnevalt kustutamisaktide järgi kokku kustutatud _____ köidet
3. Seega käesoleva inventuuri tegemisel pidi dokumentide põhjal arvel olema _____ köidet

Inventuuri tegemisel selgus:

1. Raamatukogus on inventeeritud raamatuid ja ajakirju tegelikult kohal . . . . . _____ köidet
  2. Lugejate käes on inventeeritud raamatuid ja ajakirju . . . . . _____ köidet
  3. Kõitmisel ja parandamisel on . . . . . _____ köidet
- Kokku on „___“ _____ 196__ a. inventuuri teostamisel kindlaks tehtud, et raamatukogul on tegelikult olemas inventariraamatutesse sissekantud raamatutest ja ajakirjadest . . . . . _____ köidet

---

(märkida köidete arv sõnadega)

Raamatukogus puudub

inventariraamatutesse sissekantud raamatutest ja ajakirjadest

_____ köidet üldsummas _____

(märkida arv sõnadega)

_____ (_____ rbl. _____ kop.) väärtuses.

Puuduvate raamatute ja ajakirjade nimestik on lisatud aktile.

Peale eespool esitatu selgus, et raamatukogus on inventariraamatusse sisse kandmata raamatuid ja ajakirju _____ köidet

Lugejaile laenutatud raamatute kontrollimisel selgus:

1. Kuni 196 — a. alguseni laenutatud ja inventariraamatusse sissekantud raamatutest ning ajakirjadest on seni tagastamata _____ köidet
2. 196 — a. jooksul laenutatud raamatutest on inventuuri tegemiseni tähtjaks tagastamata _____ köidet

Järeldused ja ettepanekud (raamatute puudujäägi, tagastamata jäänud raamatute kättesaamise, arvestuse, raamatufondi säilitamise jne. kohta):

Allkirjad

AKT RAAMATUFONDI ÜLEANDMISE-VASTUVÖTMISE
KOHTA

AKT

„_____“ _____ 196__ a.

Meie, allakirjutanud (märkida perekonnanimed, initialsid, ametikoht), koostasime käesoleva akti selle kohta, et raamatukogu üleandmisel (üleandja ja vastuvõtja perekonnanimed) tegime kindlaks järgmist:

1. Kõikides inventariraamatutes on arvel raamatuid ja ajakirju _____ köidet.

Inventariraamatusse sissekantud raamatutest ja ajakirjadest on vastu võetud:

Riiulitel _____ köidet.

Lugejate käes _____ köidet.

Kõitmisel _____ köidet.

Aktide järgi kustutatud _____ köidet.

Kokku _____ köidet.

2. Puudub _____ köidet üldsummas _____ rbl. _____ kop. (korrata sõnadega) väärtuses, kusjuures käesolevale on lisatud puudevate raamatute nimestik.

3. Inventeerimata on _____ köidet _____ rbl. _____ kop. suuruses summas.

4. Lugejate poolt on 19__ aastast tagastamata _____ raamatut.

Allkirjad

Raamatute liigitamine ja autorimärgise määramine

Raamatuid liigitatakse kolmel põhjusel: 1) et neid oleks võimalik riieleil süstemaatiliselt paigutada, 2) süstemaatilise kataloogi jaoks, 3) arvestuseks ja aruandluseks.

Kõik raamatud ja ajakirjad peavad olema liigitatud vastavalt kehtestatud liigitustabelitele.

Laste- ja kooliraamatukogude jaoks ei ole meil liigitustabeleid koostatud, sellepärast on alljärgnevas toodud lühendatud liigitustabelid, mis rahuldavad kooliraamatukogude nõudeid.

Et osata raamatut õigesti liigitada, peab tundma tema sisu. Seda saame teada raamatu eessõna, järelsõna, annotatsiooni või retsensiooni järgi ja valiklugemise teel.

Liigitustabelitest leitakse raamatule indeks või indeksid. See on tinglik märk, mis antakse kindlale ainele, distsipliinile või teadusalale liigitustabelites ja mis määrab raamatu koha riiulil ning süstemaatilises kataloogis.

Kõigepealt määratakse kindlaks raamatu koht riiulil, see annab meile paigutusindeksi. Kui raamat oma sisult puudutab mitut teadusala, siis antakse talle peale paigutusindeksi veel teisi indekseid. Kõik indeksid kokku moodustavad täieliku indeksi, mis kirjutatakse tiitellehe pöörde ülaservale.

Autorimärgis. Šifr

Raamatud paigutatakse riieleile liikide järgi ja liigi raames autorite või raamatute pealkirjade alfabeetilisest järjestuses. Autorimärgise leidmiseks kasutatakse autoritabeleid.

Autorimärgise kindlaksmääramine toimub vastava juhendi järgi (L. Püss, Autoritabelid (kahekohalised). Abivahend raamatute alfabeetilisest paigutamiseks. ERK, Tln., 1955. 28 lk. Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku Raamatukogu väljaanne.)

Indeks koos autorimärgisega moodustab šifri. Näiteks: Prinkman, K. Keemia. Keemia indeks on 54 ja autorimärgis (Prinkman) on P77. Raamatu šifri on siis 54.

P77

Pärast liigitamist ja autorimärgise määramist märgitakse igale raamatule ja ajakirjale šifr grafiitpliiatsiga raamatukogulikult käekirjas tiitellehe vasakusse ülanurka.

LIIGITUSTABELID

O Üldteosed

- 001 Teadus (üldküsimumused). Teaduse ajalugu.
- 002 Raamatu- ja kirjaasjandus. Ajakirjandusala.
  - 01 Bibliograafia
  - 02 Raamatukogundus
- 003 Entsüklopeediad. Üldise iseloomuga teatmeteosed
- 05 Ajakirjad

1 Filosoofia. Psühholoogia. Loogika

- 1 M Marksistlik filosoofia. Dialektiline materialism
- 1 MA Ajalooline materialism
- 1 MA3 Marksistlik-leninlik õpetus rahvus- ja koloniaalküsimusest
- 1 MA7 Kommunistlik moraal. Kommunistlik kasvatus
- 15 Psühholoogia
- 16 Loogika

2 Ateism. Teaduslik-ateistlik propaganda

- 2 Marksism-leninism usust. Usundi ajalugu. Ateism. Teaduslik-ateistlik propaganda

3K Marksism-leninism

- 3K1 K. Marx ja F. Engels. Nende teosed
- 3K11 Marxi ja Engelsi valitud teosed
- 3K13 Marxi ja Engelsi üksikud teosed ja tööde temaatilised kogumikud
- 3K14 Kommentaarid ja õppevahendid Marxi ja Engelsi üksikute teoste tundmaõppimiseks
- 3K16 Marxi ja Engelsi elu ja tegevus
- 3K2 V. I. Lenin. Tema teosed
- 3K21 Lenini valitud teosed
- 3K23 Lenini üksikud teosed ja tööde temaatilised kogumikud
- 3K24 Kommentaarid ja õppevahendid Lenini üksikute teoste tundmaõppimiseks
- 3K26 Lenini elu ja tegevus

- 3K4   Marxi, Engelsi ja Lenini tööde kogumikud
 3K5   Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ja välisriikide kommunistlike ja töölispartei de silmapaistvate tegelaste kogutud teosed ja mitmesuguse sisuga kogumikud

3KP Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei

- 3KPI   Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu
 3KP(E)   Eestimaa Kommunistlik Partei
 3KP4   Partei ideoloogiline töö. Partei haridus. Propaganda ja agitatsioon
 3KN   Üleliiduline Leninlik Kommunistlik Noorsooühing. Nõukogude noorsugu
 3KM   Noorte kommunistlikud ühingud välisriikides. Noorsugu välisriikides. Rahvusvaheline noorsoo kommunistlik liikumine
 3KNP   Noored pioneerid

3 Ühiskondlik-poliitiline kirjandus

- 30   Ühiskondlik-poliitilise kirjanduse üldteosed
 31   Statistika
 32   Poliitika
 32N   NSV Liidu poliitika ja kaasaegne poliitiline olukord. NSV Liidu ühiskondlik ja poliitiline kord
 32T   Välisriikide poliitika ja kaasaegne poliitiline olukord
 323.1   NSV Liidu rahvusküsimus ja rahvuspoliitika. NSV Liidu rahvaste suur sõprus. Sotsialistlike rahvaste õitseng
 327   Rahvusvahelised suhted. NSV Liidu välispoliitika
 327.3   Maailma rahvaste võitlus rahu eest

33 Poliitiline ökonomia. Majandus

- 33   Poliitiline ökonomia. Marksismi-leninismi majandusõpetus
 33N   NSV Liidu rahvamajandus ja majandusgeograafia
 33N(E)   Eesti NSV rahvamajandus. Eesti NSV rahvamajandusplaanid ja nende täitmine
 331   Töö NSV Liidus
 333N   Sotsialistliku põllumajanduse ökonomika NSV Liidus
 334   Kooperatsioon NSV Liidus
 336   NSV Liidu rahandus
 338   NSV Liidu tööstuse, transpordi ja side ökonomika
 338K   Kaubandus NSV Liidus. Ühiskondlik toitlustamine
 33T   Välisriikide majandus ja majandusgeograafia
 33M   Maailmamajandus. Väliskaubandus

34 Riik ja õigus

- 34 Riik ja õigus. Marksistlik-leninlik õpetus riigist ja õigusest
34N Nõukogude sotsialistlik riik ja õigus. NSV Liidu riigiõigus. Liiduvabariikide konstitutsioonid. Eesti NSV konstitutsioon. Sotsialistlik demokraatia

355 Sõjandus

- 355 Marksistlik-leninlik õpetus sõjast ja armeest. NSV Liidu relvastatud jõud

36 Sotsiaaltoetus. Riiklik kindlustus

37 Kultuur. Haridus. Pedagoogika

- 37 Marksism-leninism kultuurist ja kultuurirevolutsioonist
37N Kultuuriline ülesehitus NSV Liidus. Rahvaharidus NSV Liidus
371 Pedagoogika
371.01 Didaktika (õpetamise teooria) üldkõsimumused. Polütehniline õpetus
371.015 Pedagoogiline psühholoogia. Kooliealiste laste psühholoogia
371.018 Kasvatuse perekonnas. Perekond ja kool
371.03 Kasvatuse eriliigid
371.038 Kehaline kasvatuse (koolis ja perekonnas)
372 Eelkoolikasvatuse
373 Alg-, 8-klassiline ja keskõldharidus NSV Liidus
373.01 Õppe- ja kasvatustöö koolis
373.02 Kommunistlike noorte ja pionieriorganisatsioonid koolis
373.04 Klassi- ja kooliväline töö lastega
373.09 Koolihooned, -ruumid, -sisustus. Koolilaboratooriumid. Koolide õppe- ja katseaiad
373.5 Lastekodud
373.7 Kesk-eriharidus (üldkõsimumused). Tehnikumid ja kutsekoolid. Tööstuskoolid. Vabrikukoolid. Põllumajanduskoolid
378 Kõrgem haridus NSV Liidus
379 Kultuurharidustöö NSV Liidus
39 Elu-olu kultuur

4 Keeleteadus

- 4 Üldine keeleteadus
- 4E Eesti keel
- 4V Vene keel
- 4T Võõrkeeled
- 4A Vanad keeled

5 Loodusteadus ja matemaatika

- 5 Loodusteadus (üldteosed)
- 5(07) Loodusteaduse õpetamise metoodika (üldküsimumused)
- 51 Matemaatika
- 52 Astronoomia
- 53 Füüsika
- 54 Keemia
- 55 Geoloogia. Geofüüsika. Füüsiline geograafia
- 56 Paleontoloogia
- 57 Bioloogia
- 57A Mikrobioloogia
- 58 Botaanika
- 59 Zooloogia

5A Antropoloogia. Inimese anatoomia ja füsioloogia

- 5A1 Antropoloogia. Inimese põlvnemine. Inimrassid
- 5A2 Inimese anatoomia ja füsioloogia

61 Arstiteadus. Tervishoid

- 61 Arstiteadus
- 610 Tervishoiu korraldus
- 613 Hügieen ja sanitaarala
- 615 Patoloogia, ülddiagnostika ja üldteraapia
- 616 Patoloogia. Haigused, nende ravi
- 618L Pediaatria. Lastehaigused

6 Tehnika

- 6 Tehnika (üldküsimumused)

6T	Tööstus
6T1	Mäeasjandus
6T2	Energeetika
6T2.1	Elektrotehnika
6T4	Metallide tehnoloogia. Metallograafia
6T5	Masinaehitus ja masinaõpetus
6T6	Metsa- ja puidutööstus
6T7	Keemiatööstus
6T8	Toidu- ja maitseainetetööstus. Konservitööstus
6T9	Kergetööstus
6E	Ehitus. Ehitustööstus
6E6	Ehitustööd
6E7	Hüdrotehniline ehitus (vesiehitused)
6E9	Sanitaartechnika. Kommunaaltechnika
6L	Liiklemisvahendid. Transport
6L1	Raudteetransport
6L2	Maanteetransport. Autotransport
6L3	Linnatransport
6L4	Veetransport. Laevaehitus
6L5	Õhutransport. Lennuasjandus. Raketid

6S Side. Raadiotehnika

6S1	Traatside
6S2	Raadiotehnika. Raadioside. Raadiosaade
6S3	Television. Televiisorid

63 Põllumajandus

63	Põllumajandus
631	Üldine maaviljelus.
631.1	Agrotehnika
631.3	Põllumajanduse mehhaniseerimine ja elektrifitseerimine. Põllumajandusmasinate ehitus
631.4	Mullateadus
631.6	Maaparandus. Sookultuur
631.8	Agrokeemia. Väetamine
632	Taimekaitse. Põllumajandustaimede kaitse haiguste, kahjurite ja umbrohu eest
633/635	Taimekasvatus
633	Põllundus. Rohumaaviljelus

633.3	Kartulikasvatus
634	Metsandus. Metsamajandus
635	Aiandus
635.9	Lillekasvatus. Dekoratiivaiandus
636/639	Loomakasvatus. Jahindus. Kalandus

7 Kunst. Muusika. Teater

7	Kunst
7N	NSV Liidu rahvaste kunst
7T	Välismaa rahvaste kunst
72	Arhitektuur
73	Skulptuur
75	Maalikunst
76	Graafika
77	Fotograafia
78	Muusika
783	Muusikaline isetegevus
792	Teater. Ballett
793	Isetegevusteater

7A Kehakultuur ja sport

7A	Kehakultuur ja sport (üldküsimumused)
7A1	Võimlemine. Akrobaatika
7A2	Kergejõustik
7A3	Raskejõustik. Vehklemine
7A4	Suusa- ja uisusport
7A5	Veesport
7A6	Turism
7A7	Teised spordialad
7A8	Spordimängud
7A9	Male ja kabe

8 Kirjandusteadus

8	Kirjandusteadus
8E	Eesti kirjanduse ajalugu ja kirjanduskriitika
8V	Vene kirjanduse ja teiste nõukogude rahvaste kirjanduse ajalugu ja kirjanduskriitika

- 8T Välismaa rahvaste kirjanduse ajalugu ja kirjanduskriitika
 8(07) Kirjanduse õpetamise metoodika
 8(075) Kirjanduse õpikud ja õppevahendid keskkoolidele ja pedagoogilistele koolidele. Lugemikud ja tekstikogumikud
 8A Antiikkirjanduse ajalugu
 8L Lastekirjanduse ajalugu ja kirjanduskriitika

9 Ajalugu

- Uldajalugu
 9(N) NSV Liidu ajalugu
 9(N)1 NSV Liidu ajalugu kuni Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini
 9(N)2 NSV Liidu ajaloo nõukogude ajajärk
 9(E) Eesti NSV ajalugu

Välismaade ajalugu

- 9(1) Ürgaegse ühiskonna ajalugu
 9(3) Vana-aeg
 9(T) Välismaade ajalugu kesk-, uus- ja uusimal ajal
 901 Historiograafia. Ajalooteaduse areng NSV Liidus ja välismaal
 902.5 Arhiivindus
 902.6 Arheoloogia
 902.7 Etnograafia

91 Geograafia

- 91 Geograafia. Kodulugu. Geograafilised ekspeditsioonid. Maadeavastused
 91(N) NSV Liidu geograafia
 91(E) Eesti NSV geograafia
 91(T) Välisriikide geograafia
 912 Geodeesia. Topograafia. Kartograafia

Ilukirjandus

- E Eesti kirjandus
 V Vene kirjandus
 N Teiste NSV Liidu rahvaste kirjandus
 T Väliskirjandus
 A Antiikkirjandus
 L Lastekirjandus

Raamatukogulik käekiri

Raamatute kirjeldamisel kasutatakse erilist, raamatukogulikku käekirja. Ta erineb trükikirjast selle poolest, et kõik tähed kirjutatakse eraldi seisvatena.

Peamised kirjutamisreeglid on järgmised:

1. kataloogikaart on kirjutamise ajal otse ees, paralleelselt laua servaga;
2. tähed kirjutatakse otse, ühtlase kirjaga, ilma sulele vajutamata, soovitatav on kasutada kõva sulge või ka täitesulepead;
3. väikeste tähtede kõrgus on 2 mm, laius samuti 2 mm; b, d, f, g, h, j, k, l, p ja y on 4 mm kõrged ja 2 mm laiad, t on 3 mm kõrge ja 2 mm lai;
4. suured tähed on 4 mm kõrged ja 4 mm laiad, välja arvatud M ja W, mis on 5 mm laiad;
5. tähtede vahe on 1 mm;
6. numbrite kõrgus on 3 mm;
7. kõik tähed ja numbrid kirjutatakse võimalikult ühe joonega, sulge tõstmata.

Kirjeldamise reeglid

Raamatuid kirjeldatakse kataloogide jaoks kindlate reeglite järgi, mis on kohustuslikud kõikidele raamatukogudele.

Kataloogikaardi standardne suurus on 7,5 cm×12,5 cm. Kaardil on 11 horisontaalset ja 2 vertikaalset joont. Ülemine horisontaalne joon ja vertikaalsed jooned on trükitud rasvasemalt. Kaardil tuuakse ära põhilised andmed raamatu kohta: autor, pealkiri, ilmumiskoht, kirjastus ja aasta, lehekülgede arv. Kui raamatukogus on mitu eksemplari üht ja sama teost, siis kirjutatakse nende kohta üks kaart. Kui aga teosed on eri väljaandes, kirjutatakse igale raamatule alfabeetilise kataloogi jaoks eri kaart. Süstemaatilisse kataloogi paigutatakse ainult viimase väljaande kirje.

Kirje elementide paigutus kataloogikaardil on siis järgmine.

Kõige ülemisele horisontaaljoonele, alates esimesest vertikaaljoonest, kirjutatakse autori perekonnanimi ja initialsid. Teisele joonele, alates teisest vertikaaljoonest, kirjutatakse teose pealkiri ja kõik alapealkirja andmed, nagu «Õpik», «Romaan», «x tr.», «Tõlge saksa keelest» jne. Kui need andmed ei mahu ühele joonele, siis jätkatakse kirjutamist järgmisel joonel, kuid alates juba esimesest vertikaaljoonest. Alapealkirja järele (1 cm vahega) kirjutatakse ilmumise andmed: ilmumiskoht, kirjastus ja ilmumisaasta. Ilmumiskoht eraldatakse kirjastusest komaga, ilmumisaasta järele pannakse punkt. Kui ilmumisandmete kir-

A a B b C

č D d E e

F f G g H h

I i J j K k L l

M m N n

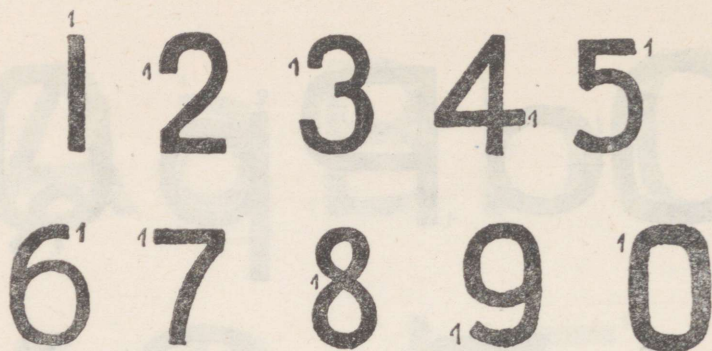
Oo Pp Q

q Rr Sš

Zž Tt U

Vw Ō Ä

Ö Ü X Y y

jutamist peab alustama uuest reast, siis juba esimesest vertikaalist.

Üldtuntud ilmuniskohad kirjutatakse lühendatult, näiteks: Tln., Trt., L., M. Teised kohanimed kirjutatakse täielikult välja. Kui teosel on näidatud kaks ilmuniskohta, siis kirjutatakse järgmiselt: Tln.-Trt., M.-L.

Kirjastuste märkimisel tarvitatakse ametlikke lühendeid, näiteks Eesti Riikliku Kirjastuse asemel ERK (aga «Ilukirjandus ja Kunst» tuleb välja kirjutada).

Lehekülgi näidatakse nii palju, kui neid tegelikult on, s. o. viimasele nummerdatud leheküljele liidetakse juurde nummerdamata leheküljed, kui neid on kuni 4, üle nelja näidatakse eraldi, näit. 54, 6 lk. Eraldi näidatakse ka rooma numbritega antud leheküljed: IX, 254 lk.

Kui raamatus leidub mingisuguseid pilte, jooniseid, diagramme jne., siis on raamat illustreeritud. Illustratsioonide arv ja laad märgitakse lehekülgede arvu järel. (Siin näidatakse ka portree ja kaardid.) Nii saame: 125 lk., illustr.; 1 leht portr.; 2 lehte kaart.

Uuele reale (teisest vertikaalist) kirjutatakse lehekülgede arv. Ühe cm vahe järele kirjutatakse ümarsulgudes ülapealkirja andmed, s. o. need, mis tiitellehel asuvad ülalpool pealkirja, nagu asutuse nimi või seeria nimetus.

Uuelt realt alates kirjutatakse ka märkused ja annotatsioon.

Kaardi vasakule nurgale horisontaaljoonele kirjutatakse paigutusindeks, selle alla teisele horisontaaljoonele autorimärkis.

Näidis:

V	Puškin, A. S.
P 86	Kapteni tütar. [Jutustus]. Tln., ERK, 1958. 120 lk. (Kooli kirjavara.)

Kui raamatul on kuni kolm autorit, kirjutatakse nende perekonnanimed ja initsiaalid ülemisele reale.

Näidis:

63	Raud, A., Vaher, A. ja Roots, J.
R 19	Põllumajanduslike kultuuride sorte Eesti NSV-s. Tln., ERK, 1959. 32 lk.

Kui autorite nimed ei mahu ülemisele horisontaaljoonele, jätkatakse kirjutamist teisel horisontaaljoonel, teisest vertikaalkaaljoonest $\frac{1}{2}$ cm paremal. Nelja või enama autori korral kirjeldatakse raamatut pealkirja järgi. Seda tehakse ka juhul, kui raamatus pole autorit näidatud. Sel juhul alustatakse pealkirja kirjutamist ülemisel real esimesest vertikaaljoonest, kõik järgmised read algavad teisest vertikaaljoonest.

Näidis:

55	Eluta looduse kaitse. Tln., 1958.
E 60	91 lk. (ENSV Teaduste Akadeemia Geoloogia Instituut.)

Raamatu pealkirjas ei ole lubatud mingisuguseid lühendusi või vahelejätmisi. Alapealkirjade, ilmumise ja ülapealkirja andmis on lubatud kehtivaid lühendused.

Mitmeköitelistele teostele kirjutatakse koondkirje.

Näidis:

51	Kisseljov, A. P.
K 47	Algebra. Õpik. 1.—2. osa Tln., ERK, 1959. 1. osa. Õpik seitsmeklassilise kooli ja keskkooli VI—VIII klassile. 172 lk. 2. [Osa.] Õpik keskkooli VIII—XI klassile. 268 lk., joon.

Niisugust koondkirjet kasutatakse ka ajakirjade kirjeldamisel.

Näidis:

		1
		Looming. Kirjanduslik ja ühiskondlik-poliitiline aja-
		kiri. Eesti NSV Kirjanike Liidu häälekandja. vt. järgm. kaart

See on kaardi üldosa, üksikud aastakäigud näidatakse spetsifikatsioonis, mis tuuakse ära teisel kaardil.

		2
		1950 No 1—12 1951 No 1—3, 5—12 1952 No 2—5, 7—10 1953 No 1—6 1954 No 1—10 1955 No 1—12

Vajaduse korral jätkatakse kirjet järgmistel kaartidel.

Kaardil näidatakse ainult need üksiknumbrid, mis tegelikult raamatukogus on olemas.

Analüütiline kirje

Analüütiline kirje koostatakse ajakirja, ajalehe, kogumiku üksiku osa, raamatu peatüki jne. kohta. Analüütiline kirje sarnaneb raamatu kirjele, lisatakse ainult juurde allikas, kust andmed on saadud.

	Saat, J.
	Mälestusi sellest, kuidas me Tapal Oktoobripäeva tähistasime. — «Looming», 1959, No 11, lk. 1696—1702

Lisakirjed ja lisakaardid alfabeetilises kataloogis

Lisakirjed ja lisakaardid liidetakse alfabeetilisse kataloogi selleks, et kergendada raamatu leidmist, kui teost ei küsita põhikirje järgi.

Lisakirjete hulka kuuluvad: täiendkirjed, seeriakirjed ja analüütilised kirjed.

Lisakaartide hulka kuuluvad: viitekaardid ja teatmekaardid. Täiendkirje tehakse kaasautorile, pealkirjale, isiku kohta ja geograafilisele nimele.

Täiendkirje kaasautorile:

3 KI	Engels, F.
K 64	Marx, K. ja Engels, F. Kommunistliku partei manifest. Tln., 1955.

Biograafiaid kirjeldatakse üldiste reeglite järgi, kuid isiku kohta, kellest eluloos räägitakse, tehakse täiendkirje, lisades isiku nime juurde koma järele «temast».

Teose põhikirje:

8 V	Jermilov, V.
I-48	Anton Pavlovitš Tšehhov. 1860—1904. Tln., ERK, 1951. 316 lk., illustr.

Täiendkirje biografeeritavale isikule:

8 V	Tšehhov, A. P., temast
I-48	Anton Pavlovitš Tšehhov. Tln., 1951.

Teose põhikirje:

	Vana Tallinn. Gravüürid. Koost. ja kujundaja V. Toots «ENSV kunst».
T 66	Vana Tallinn, Gravüürid. Tln., [19] lk., 62 lehte illustr.

Täiendkirje kohanimele:

72	Tallinn, temast
T 66	Vana Tallinn, Gravüürid. Tln., 1959.

Teose põhikirje:

4 V	Tamm, J.
T 14	Eesti-vene sõnaraamat. Toim. B. Pravdin. Tln., ERK, 1955. 823 lk.

Täiendkirje pealkirjale:

4 V	Eesti-vene sõnaraamat. Tln., 1955.
T 14	Tamm, J.

	1.
	Seiklusjutte maalt ja merelt Tin., ERK, 1955
M 62 V 52 K 21	Molnár, F. Pál-tänava poisid. 1958. Verne, J. Kapten Granti lapsed. 1958. Kaverin, V. A. Kaks kaptenit. 1959. vt. järgm. kaart

	2.
0-04 532	Obrutšev, V. A. Kesk-Aasia avarustes. 1957. Scott, W. Ivanhoe. 1956.

Viitekaardi abil juhitakse lugeja autori ühe nime kuju juurest enam kasutatava juurde.

Näiteks:

	Schmuul, J.
	vt. Smuul, J.

Teatmekaart kirjutatakse ilukirjandusliku teose pealkirjale, sest sageli küsitakse raamatut pealkirja järgi.

Väike Illimar

aut.
Tuulas, Fr.

Raamatukogulikud märkmed kataloogikaardil

Kataloogikaardi esiküljel on bibliograafilised andmed (autor, pealkiri jne.), mis sarnanevad nii alfabeetilise kui ka süstemaatilise kataloogi kaartidel olevatega. Alfabeetilise kataloogi kaarti nimetatakse põhikardiks, sest selle pöördele märgitakse ka raamatukogulikud andmed, nagu inventarinumber, täielik indeks ja täiendkirjed.

Šifr →	{	3-KI	Marx, K. ja Engels, F.
		K 64	Kommunistliku partei manifest. Tln., ERK, 1955. 67 lk., illustr.
Kataloogi indeks →		3 KI	

Kaardi esikülg.

Inventar- numbrid	587	Engels, F.	←	Kaasautor täiendkirje
	526	3K1+1+3KP	←	Täielik indeks
	525			

Alfabeetilise kataloogi kaardi tagakülg.

Kataloogid

Kataloogid, mis avavad lugejaile raamatukogufondi sisu, õpetavad lapsi ka iseseisvalt raamatuid valima.

Kooliraamatukogu katalooge vaatleme lugejate rühmade viisi, alates nooremast astmest. See võimaldab näidata kataloogide koostamist ja kujundamist illustreeritud albumkataloogist (määratud noorimale astmele) kuni süstemaatilise kaart-kataloogini (vanemale koolieale).

Kooliraamatukogudes tuleb terminit «kataloog» mõista laiemalt. Noorema rühma kataloogid ei sarnane välimuselt sugugi harilike raamatukogude kataloogidega. Et aga nende ülesanded on samad, mis raamatukogude kataloogidel, siis võib kataloogideks nimetada õieti kõiki neid värvilisi albumeid, sirme, kartoteeke, plakateid, pöörikuid jne., mida kasutatakse kooliraamatukogus.

Noorema astme lugeja kataloogid

1.—2. klassi lugejate kataloogid

Kooliraamatukogude algajaiks lugejaiks peetakse 1.—2. klassi õpilasi, kusjuures veel mitte kõik esimeste klasside õpilased ei oska orienteeruda kataloogis.

Kataloogide koostamisel tuleb arvestada vastava-ealiste laste teadmisi, nende piiratud sõnavara ja nõrka lugemisoskust.

Kataloog ei tohi olla väga mahukas.

Esikohal on laste huvidele vastav temaatiline kataloog. Niisugune kataloog jaguneb selgesti formuleeritud teemadeks, nagu: «Meie kodumaast», «Meie lastest», «Koolist», «Loomadest» jne. Materjali leidub raamatuis ja lasteajakirjades, kuid sellest valitakse ainult parim. Siia kuuluvad nii ilukirjanduslikud kui ka ilukirjanduse vormis kirjutatud populaarteaduslikud teosed.

Temaatiliste kataloogide kõrval võib koostada ka teatud autori teoste nimestikke või katalooge, see on, autorikataloogi.

Näide: Kotta, F.

- Kaheksas sügis, 48 lk.
- Lumest maja. 17 lk.
- Metsapere laulikud. 21 lk.
- Mänguasjad. 16 lk.
- Räägib Mati. 32 lk.
- Tublid loomad. 30 lk.
- Vaat mis juhtus. 14 lk.

Kirjandust võib jaotada ka žanriliselt: muinasjutud, luuletused, jutustused. Saame žanrilise kataloogi.

Näide:

Hiina muinasjutte. 64 lk.

Korea muinasjutud. 100 lk.

Mongoli muinasjutte. 95 lk.

Nõukogude Liidu rahvaste muinasjutte. I—III.

286, 548, 463 lk.

Rahvaste muinasjutte. I—II 366, 408 lk.

Slovaki muinasjutte. 80 lk.

Ukraina muinasjutte. 159 lk.

Noorema astme kataloogide ülesehitus peab olema äärmiselt lihtne. Materjali alfabeetiline järjestus ei ole siin nõutav. Tuleb eelistada teemade ja teoste järjestust nende tähtsuse järgi.

Kataloogi koostamisel peab silmas pidama näitlikkust. Teatavasti on lapsed piltidest alati huvitatud. Kõik temaatilised, autori- ja žanrilised kataloogid tuleb illustreerida, et need köidaksid laste tähelepanu. Nii on kõige kergem panna väikesi lugejaid huvi tundma esiteks kataloogi ja siis raamatute vastu.

Kataloogi illustreerimiseks on võimalusi rikkalikult. Raamatute olevate illustratsioonide kõrval võib kasutada ka raamatukogu töötajate või laste joonistusi raamatu sündmustikust. Mitte ainult illustratsioonid, vaid ka kogu kataloogi tehniline kujundamine (kataloogikast, kaardid, kiri) peab olema nõuete kõrgusel. Kunstipärasus on laste puhul eriti vajalik, sest see arendab maitset.

Kataloogide kujundamisel ei saa aga piirduda ainult illustatsioonidega. Raamatute sisu edasiandmiseks ja soovitamiseks on vajalikud ka annotatsioonid. Kui illustratsioon juhib raamatu juurde pildi kaudu, siis annotatsioon teeb sama sõna abil.

Lastele määratud annotatsioonid ei või olla kuigi pikad. Lause olgu lühike, väljendus lastepärane. Vahel on annotatsioonis välja toodud ka üksikute muinasjuttude pealkirjad, nagu Kaskneem, A. Miks ja kuidas. *Tln., 1957. Miks keksivad varblased kahel jalal? Miks on jänesel pikad kõrvad ja lühike saba jne. Loe see raamat läbi, saad teada.*

Väga vajalik on laste endi osavõtt annotatsioonide kirjutamisest. N. Krupskaja kirjutab: «...lastele on tarvilik nende endi kirjutatud soovituskataloog. Laps lugedes raamatu läbi, see meeldis talle, ta kirjutab oma arvamuse sellest kataloogi. Niisugused väikesed soovituskataloogid, kus lapsed ise soovivad raamatut, oleksid väga vajalikud. Muidugi ei saa siin lapsi täiesti ilma abita jätta, kuid neis tuleb äratada iseseisvat tegutsemist, koguda laste eredamaid arvamusi ja kirjutada need kataloogidesse.»¹

¹ Н. К. Крупская, Библиотечное дело, М. 1957, lk. 612.

Loomulikult võivad 1.—2. klassi õpilastest ainult üksikud sellest kollektiivsest loovast tööst osa võtta. Järgmises lugejate rühmas leidub aga juba rohkesti neid, kes tahavad jagada oma muljeid.

Noorimaile lugejaile määratud kataloogid on kujunduselt väga mitmesugused. Vormide rohkus on tingitud lugemisokuse tasemest ja lugejate huvidest.

Kõnesolevate kataloogide kujundamisel etendavad suurt osa raamatukogu töötaja kujutlusvõime, initsiatiiv ja kunstiline maitse. Palju on leitud kohalikest tingimustest ja võimalustest. Kindlaid reegleid kataloogi kujundamiseks ei esitata.

Kõigist noorima ea lastele määratud kataloogidest on suurima menu ja leviku osaliseks saanud kaks kataloogi: albumkataloog ja illustreeritud piltkataloog.

Albumkataloogi on 1) lihtne käsitseda, 2) see on näitlik, 3) siia saab paigutada suuri illustratsioone. Kujult tuleb ta meelde raamatut. Albumkataloog koosneb üksikute lehtedest, mis on ühendatud nööri või paelaga, et oleks võimalus asendada üksikuid lehti või lisada uusi. Laste tähelepanu köitmiseks on soovitatav illustratsioonid paigutada ainult ühele leheküljele. Igale albumile tehtagu erivärvilised kaaned. Eri teemad on parem asetada eraldi albumitesse.

Albumi kaanele paigutatakse teema nimetus ja teemale vastav illustratsioon.

Raamatute kirjed järjestatakse teoste sisu tähtsuse järgi. Illustratsioon, raamatu kirje ja annotatsioon tuleb paigutada ühele ning samale albumilehele nii, et lehe ääred jääksid vabaks.

Piltkataloog koosneb tugevast kartongist tehtud kaardidest, mis on harilikust kataloogikaardist suuremad (12,5×17,0 cm). Siia paigutatakse illustratsioone ja kirjutatakse autori nimi, raamatu pealkiri, lehekülgede arv ja annotatsioon.

Kaardid asetatakse vastava suurusega vineerist või puust kasti.

Kui ühes kastis on mitu teemat, siis eraldatakse nad üksteisest vahekaardiga, millel on teemale vastav illustratsioon. Üldse peab illustratsioon vastama teema või raamatu põhiideele.

Kataloogide kujundamisel kasutatakse sageli ka aplikatsioone, s. o., valmis illustratsioonide klepimist kataloogikaartidele, vahekaartidele ja albumi lehtedele. Valmis illustratsioone saab köitmisel järelejäänud raamatukaantelt, ajakirjadest, trükiplakatitest, postkaartidest. Raamatukoguhoidja koos lastega kogub neid, süstematiseerides materjali teemade, žanride ja autorite järgi.

Noortele lugejatele meeldivad oma välise kuju poolest sirmkataloogid ja pööririk.

Sirmkataloog kujutab endast vineerist või kartongist sirmi, mis koosneb 5—6 osast. Ta asetatakse lauale.

Ühele sirmiosale võib paigutada andmed ühe raamatu kohta (autor, pealkiri, annotatsioon ja illustratsioon). Sagedamini paigutatakse ühele sirmiosale üheteemaliste teoste nimestik koos vastava illustratsiooniga.

Võib kasutada ka järgmist moodust: ühele sirmiosale paigutatakse bloknot, mis koosneb mitmest lehest. Esimesel blokilehel on näiteks koera pilt. Tõstes esimese lehe üles, leiame järgmiselt vastavate raamatute autorite nimed ja teoste pealkirjad.

Näide:

LUGUSID KOERTEST

Jemeljanov, B. A. Kass ja koer. 20 lk.

Kokovin, J. S. Juhtkoer Muki. 40 lk.

Sadoveanu, M. Jutustusi. 40 lk.

Sirge, R. Väike, aga tubli. 106 lk.

Smuul, J. Meremees Murka. 56 lk.

Tammiaan, E. Laevakoer Tuhk. 48 lk.

Tigane, L. Hunt ja kutsikas. 48 lk.

Tšehhov, A. P. Kaštanka. 64 lk.

Turgenev, I. S. Mumuu. 32 lk.

Pöörikkataloog koosneb mitmest telje külge kinnitatud vineer- või puutahvlist, millele asetatakse raamatute nimestikud ja illustratsioonid kas teemade või žanride järgi. Pöörikkataloog seisab ühel jalal.

Kataloogid kolmanda ja neljanda klassi õpilastele

3.—4. klassi õpilastele määratud kataloogid on struktuurilt lihtsad ja kujunduslikult värvirikkad, kuid nende temaatika ja maht on algklassidega võrreldes laialdasem.

Põhiliselt jääb 3.—4. klassi õpilaste kasutada temaatiline illustreeritud kataloog, kuid siin on struktuuri täiendatud eriküsimuste ülestõstmisega. Tekib teatud asteenistik, mis oma loogilise ülesehitusega tuletab meelde süsteemaatilist kataloogi.

Üksikute temaatiliste kataloogide asemel võib luua palju-teemalise illustreeritud kataloogi. Teemad järjestatakse tähtsuse järgi. Esikohal on teemad, mis käsitlevad V. I. Lenini elu ja tegevust, Nõukogude Liidu Kommunistlikku Parteid, Kommunistlikku Noorsooühingut, pioneere. Sellele järgnevad ajaloolised, loodusteaduslikud, tehnika-alased jt. teemad:

Allpool on toodud niisuguse illustreeritud temaatilise kataloogi rubriigid:

V. I. Lenin

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei
 Pioneerid
 Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon
 Suur Isamaasõda
 Nõukogude Liit
 Moskva
 Võitlus rahu eest
 1. mai
 Nõukogude armee
 Lennuasjandus
 Nõukogude lapsed
 Kooli elu
 Meie kodumaa revolutsiooniline minevik
 Elu kapitalistlikes maades
 Tähtsate inimeste elu
 Meie kodumaa avarustel
 Reisikirjeldused
 Noortele naturalistidele
 Aasta-ajad
 Loomade elu
 Taimeriik
 Tehnika ja leiutused
 Mudelid
 Kehakultuur ja sport
 Meelelahutused ja mängud

Paljuteemalises kataloogis võib kirjandust eraldada ka kirjanduslike vormide, žanride järgi (muinasjutud, luuletused).

Teemasid ei ole soovitatav järjestada alfabeetiliselt, sest see muudab kataloogi formaalseks, märksõnakataloogi sarnaseks.

3.—4. klassidele määratud kataloog peab olema soovitava iseloomuga, näitama, missuguseid 3.—4. klassile määratud teoseid leidub raamatukogus.

Raamatukoguhoidja formuleerib teemad laste huve ja teadmisi arvestades. Sellepärast tuleks teemad järjestada nende kasvatusliku ja tunnetusliku tähtsuse järgi.

Paljuteemalisi katalooge võib vaadelda kui harilikule süstemaatilisele kaartkataloogile üleminekuvormi. Selle koostamiseks kasutatakse standardses suuruses kataloogikaarte, tuuakse rohkem bibliograafilisi andmeid (autor, pealkiri, alapealkiri, ilmumisaasta ja lehekülgede arv, illustratsioonid) ja näidatakse raamatu šifr. Illustratsioonid kasutatakse ainult teemade vahekaartidel.

Omapäraseks üleminekuvormiks süstemaatilisele kataloogile on illustreeritud süstemaatiline kataloog albumi kujul.

Kõidetud albumi kaanele märgitakse liik, näit. «6 Tehnika» ja teemat iseloomustav illustratsioon. Iga all-liiki alustatakse uult leheküljelt, mis illustreeritakse. Ühele leheküljele mahub mitu raamatu nimetust.

Albumikataloogi väärtuse määrab asjaolu, et seda on hõlpus käsitseda. Et albumeid pealegi on mitu, saavad lugejad neid ka üheaegselt kasutada. Raskem on aga lisada lehti uute raamatute kirjega ja kulunud lehti uutega.

Kataloogid keskmise ja vanema astme lastele

Keskmise (V—VIII kl.) ja vanema astme (IX—XI kl.) õpilastele on põhiliseks kataloogiks süstemaatiline kataloog.

Võrreldes esimeste klasside õpilaste ea ja arenemisega on nende silmaring avaram. Õppeprogrammis on uusi aineid, nagu kirjandusajalugu ja üldajalugu, mis tutvustab õpilasi ühiskondlike formatsioonidega, mitmesuguste ühiskondlik-poliitiliste küsimustega. Uute ainetena õpitakse ka füüsikat, keemiat, joonestamist, botaanikat, zooloogiat ja füsioloogiat. Nende klasside õpilastel kujuneb oskus nähtuste üldistamiseks, nende klassifitseerimiseks.

Süstemaatiline kataloog oma loogilise ülesehituse ja kogu fondi peegeldamisega õpetab lapsi lähenema mitmesugustele teadusharudele.

Süstemaatilise kataloogi struktuur sarnaneb liigitustabelite ülesehitusega. Kataloogikaardid asetatakse rubriikide vahekaartide taha järgmises järjestuses: 1) marksismi-leninismi klassikute teosed (Marx, Engels, Marx ja Engels koos, Lenin). Stalini teoste kaardid pannakse 3K5. Ühe autori teoste kirjete järjestus: a) Lenin, V. I. Teosed, b) valitud teosed, c) üksikteosed alfabeetiliselt, 2) materjalid partei ja valitsuse otsustest, kongressid, pleenumid, 3) kõik muu autorite ja pealkirjade järgi alfabeetiliselt.

Süstemaatilises kataloogis kasutatakse teisikkaarte, kui raamat oma sisult nõuab mitmes rubriigis peegeldamist.

Süstemaatilises kataloogis kasutatavad vahekaardid on kolmesugused: pealiigikaart keskmise väljega, liigi vahekaart vasakpoolse väljega ja alaliigi vahekaart parempoolse väljega.

372 Eelkoolikasvatus

37 Kultuur. Haridus. Pedagoogika

3 Ühiskondlik-poliitiline kirjandus

See jaguneb kahte ossa: V—VIII klassile ja IX—XI klassile,

hõlmates nende klasside arenemistasemele vastava kohustusliku ja klassiväliseks lugemiseks ettenähtud kirjanduse.

Kataloogi kasutamine ei valmista õpilasele raskusi, kui neid tutvustatakse kataloogi ülesehituse ja selle kasutamise ga.

Süstemaatilise kataloogi rubriikide formuleerimisel on nõutav vastavus kooliprogrammile ja sõnastuse lihtsus. Soovitatav on rubriikide pealkirjades kasutada mõttele mõistete asemel aine nimetust, näiteks «Eesti ja teised keeled», aga («Keeleteadus»), («Taimedest»), («Botaanika») jne.

Süstemaatilist kataloogi täiendavad mitmesugused teemaatilised kartoteegid. Nende ülesandeks on eriti aktuaalsete teemade peegeldamine analüütilise kirje kaudu. Näiteks: «Võitlus rahu eest kogu maailmas», «Mida lugeda välisriikidest», «Nõukogude tehnika uudised» jne. Kuid teemaatilised kartoteegid ei tohi süstemaatilist kataloogi dubleerida.

Peale ühiskondlik-poliitiliste teemaatiliste kartoteekide tuleks koostada kartoteeke ka loodusteaduslikel, tehnikaalastel ja teistel teemadel. Materjali teemaatilisele kartoteegile «Koduümbruse loodusest», «Nõukogude tehnika saavutused» ja teistele leidub ajakirjades «Noorus» ja «Pioneer».

Temaatilises kartoteegis võib kasutada ka vahekaartidega eraldatud alateemasid. Vastav illustratsioon vahekaardil aitab teema sisu lahti mõtestada.

Pedagoogiline ja meetodiline kirjandus õpetajatele ning pioneerijuhtidele eraldatakse õpilastele määratud süstemaatilise kataloogist.

Kooliraamatukogudel peab peale süstemaatilise kataloogi olema ka alfabeetiline kataloog kogu raamatufondi kohta. Alfabeetilist kataloogi kasutame siis, kui otsime teatud teost või teatud autori teoseid.

Alfabeetilises kataloogis paigutatakse kaardid rangelt alfabeetilises järjestuses.

Järjestuse alused: 1) kirje pealdised alfabeetiliselt; 2) sarnaste perekonnanimedega autorite puhul arvestatakse initsiaale; 3) ühe autori teoste kirjed paigutatakse järjekorras: a) kogutud teosed, b) teosed, c) valitud teosed, d) üksikteosed alfabeetiliselt; 4) «temast» kaardid pannakse autori teoste järele; 5) uuema trüki kirje pannakse ettepoole; 6) numbriga algavat kirjet loetakse nagu sõnadega kirjutatut; 7) lühendeid, nagu NLKP, EKP jt., ei avata.

Alfabeetilises kataloogis kasutatakse tähelisi, silbilisi ja nimelisi vahekaarte.

M

Marx

Marx, K.
1818—1883

Seega tuleb kooliraamatukogus kasutada järgnevat kataloogide süsteemi.

1. Noorema astme algajatele lugejatele, s. o. 1. ja 2. klassi õpilastele koostatakse illustreeritud ja anoteeritud temaatiline kataloog erivormides, nagu albumkataloog, piltkataloog, sirmkataloog, pöörikkataloog.

Noorema astme 3. ja 4. klassi õpilastele koostatakse palju-teemaline kataloog illustreeritud vahekaartidega, mis sisaldavad 20—30 ulatuslikumat teemat. Selles järgus on süstemaatilisele kataloogile üleminekuvormiks illustreeritud süstemaatiline albumkataloog.

2. Keskmise astme lastele, s. o. 5.—8. klassi õpilastele koostatakse süstemaatiline kataloog, kasutades rubriikide pealkirjades nimetusi rööbiti liigitustabelites antud formuleeringuga.

3. Vanema astme õpilastele (IX—XI kl.) koostatakse süstemaatiline kataloog vastavalt raamatukogus olevaile kirjan-duse liigitustabeleile.

4. Süstemaatiline kataloog pedagoogilise ja me-toodilise kirjanduse kohta pedagoogidele ja pioneerijuhtidele.

5. Alfabeetiline kataloog koostatakse kooliraama-tukogudes kogu raamatufondi kohta.

IV. LUGEMISE JUHTIMISEST

Lugemise juhtimisel arvestab raamatukoguhoidja õppeprog-ramme, mis annavad iga õppeaasta jaoks kindla ülesande, ja määrab klassivälise lugemise materjali.

Neid nõudmisi peab raamatukoguhoidja hästi tundma, juhinda-nendest õpilastele raamatute soovitamisel, vestlema loetu üle, abistama lugemispäeviku sisseseadmisel ja loetu kohta arvamuste kirjutamisel.

I klassi õpilastele valitakse suure kirjaga, lihtsa ning lühi-kese tekstiga raamatud, mis peavad olema hästi illustreeritud, sest pildid aitavad avada raamatu sisu.

II klassi õpilasi tutvustatakse raamatu elementidega: tiitel-leht, pealkiri, autor, lehekülgede arv. Õpilased oskavad loetu sisu jutustada ja eraldada tegelasi nende iseloomujoonte järgi. Neilt tuleb nõuda ka lugemispäeviku pidamist.

III klassi õpilasi tuleb suunata lugema ajakirju, ajalehti ja populaarteaduslikku kirjandust.

IV klassi õpilased peavad suutma teha üldistusi loetud ilu-kirjanduslike teoste kohta, koostada klassivälise lugemise kohta aruannet, tutvustada noorematele klassidele ajakirjade ja aja-lehtede artikleid, teha väljalõikeid ajalehest teatud teema kohta.

V klassi õpilastel on omad kindlad ja mitmekesised nõudmi-sed lugemismaterjali osas. Nende teadmiste ja eluliste tähelepa-

nekute ring on avardunud ühenduses kooliprogrammi laienemisega. Töösse ja kollektiivseisse ettevõtteisse suhtuvad nad innuga.

VI—VIII klassi õpilased loevad ühiskondlik-poliitilist, loodusteaduslikku ja tehnikat käsitlevat kirjandust. Neil tekib huvi ühe või teise elukutse vastu ja, olenevalt kalduvusest mingi eriala poole, ka nõudmine sellealase kirjanduse järele.

Töösse vanema astme õpilastega peab raamatukoguhoidja suhtuma eriti tõsiselt ning õpetama neile süstemaatilist, mitmekülgset ning süvenenud lugemist.

Lugejate registreerimine

Õppeaasta alguseks peavad raamatukogu ruum ja raamatufond olema korrastatud ning valmis õpilaste teenindamiseks. Soovitav on, et raamatukoguhoidja või klassijuhataja esimestel koolipäevadel tutvustaks õpilasi raamatukogu kasutamise korraga ja lugemiskultuuriga.

Igale lugejale täidetakse lugejakaart. Tallinna Bibkolektorist võib osta lasteraamatukogu lugejakaarte koos siselehtedega. Neid saab väikeste parandustega kasutada. «Lasteraamatukogu» asemel kirjutatakse «Kooliraamatukogu» ja aadressi asemel vanemate elukutse.

Lugejakaardi järjekorranumbri saab lugejate registreerimise vihikust, kuhu kõik lugejad järjekorras sisse kantakse.

Lugejate registreerimise vihik

Kuupäev	Järjekorranumber	Perekonna-, ees- ja isanimi	Klass	Elukoht

Massiürituste vormid

Massitöö on individuaalse lugemise juhtimise täiendamine ja süvendamine, kus kasutatakse laialdasi ja mitmekülgeid kirjanduse propaganda meetodeid ja vorme. Ta aitab raamatukogul tutvustada lugejaid paremate teostega ilukirjanduse, kunsti, teaduse ja tehnika alalt. Hästi organiseeritud populaarteadusliku kirjanduse propaganda abistab kooli kasvatusliku ülesande

lahendamisel, polütehnilise õppuse juurutamisel. «Raamatukoguhoidjal on tuhat lugeja mõjutamise vahendit»¹ ja need on: ettelugemised, vestlused, ülevaated raamatuid ja ajalehtedest, raamatute arutelud ja lugejate konverentsid, kirjanduslikud õhtud ja hommikud, huvitava teaduse õhtud, kirjanduslikud mängud, muinasjutoõhtud, ekskursioonid jne.

Iga ürituse organiseerimisel tuleb tingimata arvestada laste vanust. Ürituse õnnestumisele aitab kaasa koostöö pedagoogilise kollektiivi ja pioneerijuhtidega.

Ettelugemine ja jutustamine

Nooremale astmele sobivaimaks raamatupropaganda vormiks on lastele ettelugemine. See äratab lastes huvi raamatu vastu, rikastab sõnavara ja õpetab õiget hääldamist.

Temaatika olgu mitmekesine ja aktuaalne. 1.—2. klassi õpilaste armastatuimaks lektüüriks on muinasjutud, lood loomadest, lilledest, lindudest. Lageda tuleb ilmekalt ja soravalt. Soovitada võib isegi jutustamist ja deklameerimist.

Kirjanduse ülevaated

Kirjanduse ülevaateid (väikenäitusi) võib organiseerida mitme põhisuunaga: uudiskirjandusest, värsketest ajakirjadest ja ajalehtedest. Kirjanduse ülevaade võib olla temaatiline, näiteks koolielust; ühest teadusalast, nagu keemiast; teatud kirjniku loomingust, nagu Leida Tigase lasteraamatutest jne.

Ülevaate pakkumiseks tuleb organiseerida raamatunäitus, kus tutvustatakse iga teose autorit, teose pealkirja, illustratsiooni, ilukirjandusliku teose puhul illustraatorit, räägitakse, kellele raamat on määratud, jne. Üritus on igale vanuseastmele eraldi (noorem, keskmine, vanem aste). Eeast olenevalt jutustatakse noorematele peamiselt teose sisu, keskmisele ja vanemale astmele tutvustatakse ka raamatu elemente, juhitakse tähelepanu näiteks eessõnale, järelsõnale, registrile, kommentaari-dele jne.

Kirjanduslikud mängud

Kirjanduslikuks mänguks tuleb lapsi ette valmistada, teatades, missuguseid teoseid nad peaksid kordama ja meelde tule-tama. Küsimused võivad puudutada teose tegelaste nimesid,

¹ Н. Н. Крупская, Библиотечное дело, М. 1957, стр. 632.

kohti, sündmustikku jne., või lapsi lastakse loetleda ühe autori teoseid jne.

Küsimused peavad olema hästi läbi mõeldud, huvitavad, kuid mitte rasked ning keerulised.

Muinasjutuõhtud (-hommikud)

Muinasjutuõhtul tuleb õpilasi kõigepealt tutvustada muinasjuttude tekke ja olemusega. Seejärel esitatakse instseneeringuid, dialooge, üksikjutustusi, mõistatusi, keerulisi küsimusi, rahvantahtse ja -mänge.

Õhtu elustamisele aitab suurel määral kaasa plakatomõistatus: «Missugustest muinasjuttudest me oleme?»

Illustratsioonidena on siin näha mitme muinasjutu tegelasi, keda lastel tuleb mõistatada.

Lava on soovitatav kujundada vanaks eesti talutareks koos vastava sisustusega. Kõik tegelased on rahvariides.

Ürituse eduks on tingimata vajalik, et kõik kõnelused oleksid peast ette kantud, mitte maha loetud.

Muinasjutuõhtu võib olla pühendatud nii eesti muinasjuttude tutvustamisele kui ka teiste rahvaste muinasjuttude propageerimisele. Seda üritust võib korraldada nooremale ja ka keskmisele astmele.

Kirjandushommikud ja -õhtud

Kirjandushommikuid ja -õhtuid korraldatakse riiklike ja kirjanike tähtpäevade puhul. Kavassee võib võtta ettekande, ilmeka lugemise, jutustamise, deklamatsioonid, instseneeringud, elavad pildid, kirjanduslikud mängud, filmide demonstreerimise jne.

Soovitatav on, et õpilased ise võtaksid aktiivselt osa õhtu organiseerimisest ja esinemistest. See valmistab neile rõõmu ja garanteerib ürituse õnnestumise.

Raamatu arutelu

Arutelu võib korraldada ainult keskmisele ja vanemale astmele. Ürituse võib läbi viia kohe, kui suurem osa lapsi on teose läbi lugenud. See on kollektiivne vestlus, kus lugejad vahetavad koos mõtteid loetu kohta, hindavad tegelasi ja nende tegusid. Kollektiivse arutelu korral süvenevad lapsed teosesse põhjalikumalt, kuuldes mitmesuguseid arvamusi ja seisukohti.

Arutelu juhtija, raamatukoguhoidja või õpetaja teeb lõpuks

kokkuvõtte, esitades õige seisukoha teose idee ja tegelaste kohta.

Et arutelu oleks elav, peab teos olema probleemiderikas ja huvitav.

Lugejate konverentsid

See üritus vajab pikemaajset ettevalmistust. Lugejate konverents võib käsitleda üht teost, näiteks V. Grossi «Tiivasirutus». Kuid ta võib olla ka temaatiline, näiteks «Minu lemmikkirjanik». Sel juhul on arutletavaid teoseid 4—5.

Konverentsi ettevalmistus nõuab sügavat tutvumist teose või teostega, sest sellest tuleneb osavõtjate aktiivsus ja ürituse edu. Ettevalmistuse kestus oleneb teose raskusest ja sellest, kui kiiresti on jõutud raamat läbi lugeda.

Raamatukoguhoidja koos kirjanduse õpetajaga peavad leidma teose idee ja tegelaste iseloomustamiseks vajalikud teemad, mis antakse õpilastele ettevalmistamiseks. Neljast kuni viiest ettekandest, igaüks pikkusega 8—10 minutit, on teose lahtimõtestamiseks küllalt.

Konverentsi ajaks korraldatakse raamatunäitus, valmistatakse raamatuplakat ja kaunistatakse konverentsi ruum.

Konverentsi korraldamise näidisplaan oleks järgmine: 1) konverentsi juhataja avasõna (lühikesed andmed autori, tema loomingu kohta jne.), 2) esinejate ettekanded, 3) konverentsi juhataja lõppsõna (kokkuvõtte esinemisest), 4) soovikohaselt kunstiline osa: instseneering, katkendite lugemine jne.

Olgu siinkohal antud N. Ostrovski romaani «Kuidas karastus teras» teemad:

1. Kommunistlike noorte ja vanade bolševike kujud.
2. Kangelaslik võitlus saksa okupantide ja petljuuralastega.
3. Pavel Kortšagin — võitleja ning kommunist.
4. Romaani ideelis-kasvatuslik tähtsus.

Raamatunäitus

Näitliku propaganda vormidest on raamatunäitus kõige efektiivsem, sest see võimaldab lugejal raamatuga vahetult tutvuda.

Raamatunäituse temaatika võib eesmärgist olenevalt olla väga mitmekülgne, nagu: uudiskirjanduse tutvustamine, tähtpäevade puhul seoses üritustega jne.

Raamatunäituse põhilised koostisosad on: kirjandus, tekstid ja illustratiivne materjal. Väljapandud kirjanduse hulk oleb ruumist, kus näitus organiseeritakse.

Allpool on toodud raamatunäituse organiseerimise näidiskeem. Seda tuleb täiendada sel teemal ilmunud uuema kirjandusega.

Kui juuresolevat raamatunäituse skeemi «Nõukogude õpilase moraalne pale» pole võimalik organiseerida terves ulatuses, võib sellest kasutada ainult osa.

On väga soovitatav näitusel olevate lastega vestelda väljapandud raamatuist, küsida nende arvamust ja võrrelda raamatu tegelasi laste endi sõprade ja tuttavatega.

Esitatud teema alusel võib korraldada ka kirjandusõhtu, kus kõnega võiks esineda õpetaja või raamatukogu töötaja.

Isetegevusliku osa võib täita näitusel esitatud teoste katkende lugemisega, muusikapaladega ja tantsunumbritega.

Raamatunäitus

(teema)

«Nõukogude õpilase moraalne pale»

(Pealkiri) Kellest võtta eeskuju?

(Tekst) Raamatud näitavad teed, mida mööda minna, et saada tõeliseks nõukogude inimeseks. Raamatud ütlevad, kellest võtta eeskuju.

I osa.

(Pealkiri) Neist, kes püüavad teadmiste poole.
(Tsitaat) Õppida hästi ja eeskujulikult — see on nõukogude laste peamine patriootiline ülesanne.¹

M. I. Kalinin.

Kirjandus:

Bagmut, I. Suvoorovlase Krinitšnõi õnnelik päev. Tln., 1952. 130 lk.

Ossejeva, V. Vasjok Trubatšov ja tema sõbrad. 3 rmt. Tln., 1953. 303 lk.

Nossov, N. N. Vitja Malejev koolis ja kodus. Tln. 1952. 152 lk.

Pukk, H. Lugu ühest meeskonnast. Tln. 1956. 268 lk.

Korsen, K. Uus algus. Tln. 1956. 56 lk.

II osa.

(Pealkiri) Neist, kes oskavad töötada.

(Tsitaat) Kõik kooliõpilased peavad meeles pidama, et ühiskondlikus ja riiklikus elus, ükskõik missugusel kasulikul tööpõllul, on mingisugune tähtsus ainult niisugusel inimesel, kes oskab töötada süstemaatiliselt ja asjatundlikult.²

M. I. Kalinin.

¹ Пионерская Правда, 1937, 5. det.

² Книга вожагого, М. 1955, lk. 71.

Kirjandus:

Vassilenko, I. Täheke. Tln., 1951. 100 lk.

Kesamaa, M. Heino õpib vedurijuhiks. Tln., 1952. 20 lk.

Kesamaa, M. Kes tõuseb varem. Tln., 1954. 24 lk.

Novogrudski, G. S. Väikesel saarel. Tln., 1954. 224 lk.

Gross, V. Ühe poisi suvi. Tln., 1956. 79 lk.

Hint, A. Angerja teekond. Tln., 1953. 103 lk.

Pukk, H. Salga au. Tln., 1955. 183 lk.

Raju, M. Kalavõrgust noodani. Tln., 1956. 68 lk.

Beekman, V. Rahutu teekond. Tln., 1956. 84 lk.

Braks, T. Punaoja poisid. Tln., 197. 80 kl.

III osa.

(Pealkiri) Tõelistest sõpradest.

(Tsitaat) Sõprus — see on kõigepealt otsekoheus, see on seltsimehe vigade kriitika. Sõbrad peavad esimestena andma valju kriitika selleks, et seltsimees võiks oma vigu parandada.¹

N. A. Ostrovski.

Kirjandus:

Karnauhova, I. Jutustus üksmeelseist. Tln., 1952. 228 lk.

Ossejeva, V. Vasjok Trubatsšov ja tema sõbrad. 1. rmt. Tln., 1951. 219 lk.

Beekman, V. Karmil kevadel. 1957. 168 lk.

Korsen, K. Uus algus. Tln., 1956. 56 lk.

Molnár, F. Pál-tänavaga poisid. Tln., 1957. 207 lk.

IV osa.

(Pealkiri) Õpilase kultuursest käitumisest.

(Tsitaat) Distsipliin ja organiseeritus — vaat need sõnad peavad tungima meie ellu igale poole. Distsipliin ja organiseeritus töös, eluolustikus, õppimises, omavahelistes suhetes, käitumises tänaval, ühiskondlikes kohtades, puhkusel — igal pool ja alati distsipliin ja organiseeritus. Need on meile vajalikud kui õhk.²

K. J. Vorosilov.

Kaskneem, A. Kalju liikluskeerises. Tln., 1956. 100 lk.

Pioneerijuhhi käsiraamat. Tln., 1959. lk. 541—555.

Seda osa võib täiendada ajakirjades ja ajalehtedes ilmunud artiklitega.

¹ Романы, статьи, письма, М. 1949, lk. 520.

² Книга важатого, М. 1955, lk. 68.

(Pealkiri) Noortest vabaduse ja kodumaa õnne eest võitlejatest.

(Tsitaat) Peab ausalt elama, palju töötama ja tugevasti armastama ja hoidma seda suurt õnnelikku maad, mida nimetatakse Nõukogudemaaks.¹

A. Gaidar.

Kirjandus:

Iljina, E. Neljas kõrgus. Tln., 1950. 264 lk.

Kassil, L. ja Poljakovski, M. Noorima poja tänav. Tln., 1954. 544 lk.

Kosmodemjanskaja, L. Jutustus Zojast ja Šurast. Tln., 1952. 224 lk.

Fadejev, A. Noor kaardivägi. Tln., 1954. 703 lk.

Pukk, H. Kaks punast kaelarätti. Tln., 1953. 72 lk.

Gubarev, V. G. Pavlik Morozov. Tln., 1954. 112 lk.

Näitlik agitatsioon

Iga raamatukogu töö juurde kuulub ka näitlik agitatsioon, mille vahendiks on raamatukogulikud plakatid, loosungid, tsitaadid. Raamatukoguliku plakati ülesanne on äratada lugejates huvi kirjanduse vastu. Plakatid tehakse kas tähtpäevadeks (Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäev); ühe kirjaniku teoste propageerimiseks (H. Pukk, H. Mänd); või nad on temaatilised (Kodumetsa marju ja seeni); plakat võib soovitada ka ühtainsat raamatut.

Kooliraamatukogus peab olema ka meetodiline plakat lugemiskultuurist ja kataloogide kasutamisest.

Plakat koosneb tekstilisest osast ja illustratsioonidest. Teksti hulka kuuluvad: plakati pealkiri, tsitaadid, raamatute nimestik või kaaned. Tekst peab olema kirjutatud plakatkirjas paraja suurusega.

Illustratsioonid võivad olla joonised, väljalõiked, fotod või raamatute kaaned.

Ei ole soovitatav plakatit ühe või teise materjaliga üle koorjata.

Tsitaatideks kasutatakse klassikute või tänapäeva nõukogude kirjanike mõtteid kirjanikest ja kirjandusest, näiteks M. Gorki lauseid: «Mida rohkem teab inimene, seda tugevam ta on, seda paremini on ta relvastatud», «Kõige eest, mis minus on head,

¹ Tšuk ja Gek, T. 1960, lk. 36.

võlgnen tänu raamatuile,» «Armastage raamatut — teadmiste lähet»... jt.

Loosungiks sobivad partei ja valitsuse tegelaste aktuaalsed ütlused, samuti kirjanike ja teadlaste väljendused.

Loosungite, plakatite ja tsitaatidega kaunistatakse raamatukogu ruume, ja mitte ainult tähtpäevade ning ürituste puhul.

Kogu näitlik agitatsioon tuleb kujundada vastavalt ruumile ja sisustusele, silmas pidades laste esteetilise kasvatuse eesmärke.

Laenutatud raamatute arvestus

Iga lugeja poolt võetud raamat kirjutatakse lugejakaardile, täites kõik lahtrid. Lahtrisse «Raamatukoguhoidja märkused» kirjutatakse tähelepanekud õpilase lugemise, erihuvide, raamatu kohtlemise jne. kohta. Ühele õpilasele laenutatakse korraga kaks raamatut 10 päevaks. Raamatukoguhoidja võib teha ka erandeid. Iga õpilane annab allkirja raamatu saamise kohta.

Tööpäeva lõpul loeb raamatukoguhoidja lugejakaardid üle, tehes kindlaks lugejate ja külastuste arvu, samuti väljaantud raamatute sisulise jagunevuse. Päeviku esimesse ossa kantakse andmed lugejate kohta, teise ossa — laenutatud raamatute, ajakirjade ja külastuste arvestus ning kolmandasse — massiüritused.

Kuu lõpul teeb raamatukoguhoidja kokkuvõtte kahe esimese osa kohta.

Pärast statistikategemist järjestatakse lugejakaardid klasside viisi, iga klassi ulatuses aga lugejate perekonnanimede alfa-beetilises järjestuses.

Kaks korda kuus kontrollib raamatukoguhoidja, kas kõik raamatud on tähtajaks tagastatud. Selleks ajaks tagastamata lugejakaardid eraldatakse vahekaardiga «Hilinenud» sama klassi lugejakaartide lõppu. Hilinejaile tuletatakse raamatute tagastamist meelde kaasõpilaste ja õpetajate kaudu.

Lugejakaartide paigutamine klasside viisi näitab, kes klassist ei ole raamatukogus lugejaks.

Kooliraamatukogu kasutavaile õpetajaile kirjutatakse samuti lugejakaardid.

Kui õpetaja vajab klassis kasutamiseks korraga suuremal arvul raamatuid, siis võetakse raamatute vahelt raamatukaardid ja pannakse õpetaja lugejakaardi vahele. Sissekanne tehakse lugejakaardi ühele reale arviliselt.

Raamatu kaotamise korral peab lugeja selle asendama sama teosega. Kui seda ei ole võimalik teha, siis samas väärtuses teosega.

Lugejate poolt asendatud raamatute arvestusvihikut saab osta Tallinna Biblikolektorist.

Raamatukogu lugejate päevik

I. osa. Lugejate arvestus

kuul 196__ a. Tööpäevade arv: _____

Kuupäev	Lugejate üldarv	Lugejate jagunemine											
		Soo järgi		Õpilasi			Muid	Rahvuse järgi			pioneerid	kommunistlikke noori	
		poisse	tütarlapsi	I-IV klass	V-VIII klass	IX-XI klass	Õpetajaid	eestlasi	venelasi	muid			
3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13			
Seis kuu alguses													
1													
2													

2. osa. Laenutatud kirjanduse ja külastuste arvestus

Kuupäev	Laenutatud raamatute ja ajakirjade arv kokku	Laenutatud raamatute ja ajakirjade sisuline jaotus											Jaotus keelte järgi			Märkused		
		ühiskondlik-politiiline kirjandus (1, 2, 3, 9)	keelteadus (4)	loodusteadus, matemaatika (5)	arstiteadus (61)	tehnika (6)	põllumajandus (63)	kunst ja sport (7, 7A)	kirjandusteadus (8)	geograafia (91)	üldteosed (0)	lühikirjandus	lastekirjandus eelkoolialiste ja koolialiste nooremale astmele	eesti keeles	vene keeles		teistes keeltes	Külastuste arv
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Elmiste laenutuste arv kokku:																		
1																		
2																		

3. osa. Massiürituste arvestus (ettelugemised, bibliograafilised ülevaated, kirjandusõhtud, lugejate konverentsid, raamatunäitused jne.)

Märkus: Massiüritusi arvestatakse viivitamatult pärast nende läbiviimist.

Kuupäev	Ürituse nimetus ja teema	Osa- võtjate arv	Kes viis ürituse läbi ja kus kohas Ürituse läbiviija allkiri
1	2	3	4

Tööplaan

Ka kooliraamatukogul peab olema perspektiivplaani aasta kohta ja kvartaliplaanid. Aasta perspektiivplaanis esitatakse raamatukogu ülesanded ja töösisu, kus peamine on lugejate värbamine ja teenindamine, õpilaste abistamine raamatufondi kasutamisel ja koolist saadud teadmiste kinnistamisel.

Aasta tööplaani koostamist alustatakse eelmise aasta töö analüüsiga: kui palju oli laenutusi üldse, liikide järgi; kui palju oli lugejaid I—II, III—IV, V—VIII klassist; kui suur on loetavus ühe õpilase kohta (kui loetavus on alla 20 raamatu aastas, tuleb uurida selle põhjusi. Normaalseks loetavuseks peetakse 28—30); kui suure % moodustab teaduslik kirjandus üldisest laenutuste arvust; massiüritused, nende arv ja kvaliteet, kuidas nad avaldasid mõju laenutustele; komplekteerimise ja kataloogide koostamise küsimused.

Tööplaani põhilised jaotused:

- I. Raamatukogu ülesanded.
- II. Lugejate teenindamine.
  1. Lugejate värbamine
  2. Individuaalse lugemise juhtimine.
  3. Kirjanduse propaganda.
  4. Lugemiskultuuri kasvatamine.
  5. Töö aktiiviga.
- III. Raamatufond.
  1. Komplekteerimine ja raamatufondi tundmaõppimine.

2. Fondi ja kataloogide organiseerimine.

3. Töö arvestamine.

Raamatukogu ülesannete all tuleb näidata töö lugejate värbamise, lugemise juhtimise ja fondi organiseerimise alal.

Lugejate teenindamise all näidatakse raamatukogu poolt organiseeritud üritusi nii arvuliselt kui ka sisuliselt.

Lugejate arvu planeerimiseks arvestatakse kooli õpilaste arvu. Normaalne oleks, et kooliraamatukogu kasutaksid kõik õpilased, välja arvatud I klass, kus lugemise tehnika tekitab raskusi, ja keskkooli lõpuklassid, keda kooliraamatukogu fond täiel määral ei rahulda.

Laenutuste ja loetavuse arvu planeerimine oleneb lugejate arvust. Laenutuste planeeritava arvu saamiseks korrutame planeeritava lugejate arvu loetavusega.

Individuaalse lugemise juhtimise all näitame, kuidas tõsta lugemiskultuuri, suunata mitmekülgsemale lugemisele ja õppida lugejate huve tundma.

Ürituste planeerimisel tuleb kaaluda, missugustel teemadel neid organiseerida. Raamatunäitusi organiseeritakse tähtpäevade puhul, aga ka ühenduses teiste üritustega, nagu kirjandusõhtud, temaatilised ja küsimuste-vastuste õhtud vm.

Lugejate konverentsi ettevalmistamiseks kulub 1—2 kuud. Kummalegi poolaastale võib planeerida ühe konverentsi.

Raamatukogu eduka töö tagab hästi komplekteeritud raamatufond. Sellepärast tuleb komplekteerimise alal näidata, mis teemadel kirjandust ostetakse, missugused ajakirjad ja ajalehed tellitakse.

Perspektiivplaani arutatakse läbi pedagoogikanõukogu koosolekul ja kinnitatakse kooli direktori poolt.

Näidistöö plaan

I. Raamatukogu ülesanded

Koos kooli pioneeri- ja komsomolialgorganisatsiooniga kasvatada õpilasi aktiivseiks nõukogude ühiskonna liikmeiks.

Erilist tähelepanu pöörata populaarteadusliku kirjanduse propagandale, materialistliku maailmavaate arendamisele ja polütehnilise õppuse levikule.

Saavutada 100%-line õpilaste lugejaiks värbamine.

II. Lugejate teenindamine

1. Lugejate värbamine ja raamatukogu
propaganda

Sügisel pärast koolitöö algust esineda kõigis klassides peale

1. kl. vestlusega raamatukogu kasutamise võimalustest.

Teatada kooli teadetetahvil raamatukogu lahtioleku aeg.

Võidelda lugejate kaotamise vastu. Selleks viia klassikoosolekuil ja pioneerikoondustel läbi vestlusi raamatukogu tööst ja lugemise tähtsusest.

Esineda aruandega kooliraamatukogu tööst pedagoogikanõukogu koosolekul kevadel õppetöö lõpul.

2. Individuaalne lugemise juhtimine

Õpilaste huvide tundmaõppimiseks vestelda iga lapsega ja teha märkusi lugejakaardile.

Jälgida nõrgalt edasijõudvate õpilaste lugemist vestluste kaudu.

3. Kirjanduse propaganda

Ühiskondlik-poliitilise kirjanduse propaganda.

Tähistada V. I. Lenini sünnipäeva temaatilise õhtu organiseerimise ja raamatunäituse korraldamisega.

Tähistada ELKNÜ aastapäeva temaatilise õhtu organiseerimisega ja vastava plakati kujundamisega.

Loodusteadusliku, põllumajandusliku ja tehnikaalase kirjanduse propaganda

Õpilaste materialistliku maailmavaate arendamiseks ja loodusearmastuse äratamiseks organiseerida raamatunäitusi teemadel: maailm, milles me elame; meie kodumetsa taimi ja seeni; linnud — meie sõbrad; kaitseme põlde ja aedu taimekahjurite eest; tehnikauudiseid, jne.

Kujundada vastavateemalisi plakateid.

Organiseerida huvitava füüsika või keemia õhtu vanemate klasside õpilastele.

Ilukirjanduse propaganda

Korraldada raamatunäitusi ja valmistada raamatukogulikke plakateid lastekirjanike tähtpäevade puhul.

Organiseerida viktoriine nooremale ja keskmisele astmele.

Korraldada kirjandusõhtuid vähemalt 1 poolaastas.

Korraldada vanemale astmele kaks lugejate konverentsi õppeaasta jooksul.

Lugemiskultuuri kasvatamise eesmärgil vestelda noorema ja

keskmise astme lugejatega raamatu tutvustamisest, raamatu valikust ja loetu ülesmärkimisest.

III. Raamatukogu fond

1. Komplekteerimine ja fondi tundmaõppimine

Pöörata tõsist tähelepanu fondi komplekteerimisele vastavalt kooli õppeprogrammile.

Tutvuda järjekindlalt kõigi ostetud teostega.

Kõrvaldada fondist vananenud ja lagunenud teosed.

2. Fondi ja kataloogide organiseerimine

Ostetud kirjandus ühe nädala jooksul arvele võtta ja läbi töötada.

Kõik läbitöötatud teoste kaardid liita kataloogidesse.

Illustreeritud piltkataloogi nooremale astmele täiendada uute teostega.

Valmistada plakat «Kuidas kasutada katalooge».

3. Töö arvestamine

Uute lugejate ja laenutuste arvestust peetakse raamatukogu päevikus vastavate juhiste kohaselt.

4. Raamatukogudokumentide säilitamine

Raamatukogudokumentidest säilitatakse inventariraamatud, summaarse arvestuse raamat, raamatute kustutamise aktid, inventuuriaktid ja aruanded. Arved antakse raamatupidajale pärast raamatute arvele võtmist, neile inventarinumbrite kirjutamist ja märget raamatute arvele võtmise kohta.

V. KOOLIRAAMATUKOGU JA ÕPETAJA

Sissejuhatus

Raamatud avavad noorte ees elunähtuste keeruka maailma, õpetavad neis õigesti orienteeruma ja neid õigesti hindama.

Osaliselt kujundavad raamatud lapse teadvust, tema maailmavaadet, kasvatavad moraalseid omadusi. Raamatud aitavad omandada teaduse ja kultuuri saavutusi, milleni inimkond on

jõudnud sajanditepikkuse ajaloo vältel, nad on võimsaks vahendiks noorte kommunistlikul kasvatamisel. Ja lõpuks — raamatute lugemine pakub lastele tõelist mõnu, esteetilist naudingut.

Paljude raamatute kangelased pole lihtsalt kirjandusteose tegelased, vaid noorte tõelised sõbrad ja mõttekaaslased.

Lugemist tuleb oskuslikult suunata. Nii perekonnas kui ka koolis peab teadma, mida lapsed loevad, peab oskama soovitada vajalikku ja huvitavat raamatut, aidata loetut lahti mõtestada, harjutada lugemiskultuuri.

Kui rääkida lastega, kelle lugemist ei suunata, ilmneb, et nad loevad ilma valikuta kõike, mis kätte satub. Sageli satub aga laste kätte väheväärtuslikku ja kahjulikkugi kirjandust.

Huvi lugemise vastu saab laps kõigepealt perekonnalt — isalt ja emalt. Perekondades, kus raamatutest lugu peetakse, omandavad lapsed lugemisoskuse kiiresti ja neis tekib armastus raamatute vastu. Seega on esimesed lugemise suunajad lapse vanemad.

Koolis aga on lapse esimeseks «kirjanduslikuks nõuandjaks» õpetaja. Vastavalt õpetatavale ainele suunab ta õpilased täiendava ilu- ja teadusliku kirjanduse juurde.

Siit algab kooliraamatukogu ja raamatukoguhoidja töö.

Raamatukogu on paljude inimpõlvede kogemuste varaaht. Kooliraamatukogu ülesanne on õpetada lapsi neid kogemusi omandama.

Kooliraamatukoguhoidja on üks neist, kellel lasub vastutus noorte vaimse palge kujundamise eest, vastutus õpilaste sügavate teadmiste eest. Tööplaani koostades toetub ta kooli õppe- ja kasvatustöö plaanile, tutvub kooli õppeprogrammidega, klassivälise lugemise nimekirjadega ja hoolitseb, et vajalikku kirjandust oleks raamatukogus piisaval hulgal.

Õpetajad abistavad raamatukoguhoidjat nõuannetega. Nemad juhendavad, milliseid raamatuid missugusel ajal (vastavates ainetes teatud programmiõigu läbivõtmisel) õpilastele soovitada, milliste teemade kohta koostada soovitusnimekirjad ja raamatunäitused.

Kuid õpetaja ja raamatukoguhoidja vaheline koostöö ei seisne üksnes vahetus õpingute abistamises. Õpetaja peab pidevalt jälgima iga õpilase klassivälisest lugemist, külastades selleks mitu korda aastas kooli raamatukogu ja kontrollides lugejakaartide järgi, kuidas ja mida tema õpilased loevad. Teatud juhtudel tekib klassijuhatajal isegi vajadus koos raamatukoguhoidjaga koostada individuaalsed raamatunimestikud õpilastele, kelle edasijõudmine on puudulik või kelle huvid on liiga ühesuunalised.

Nagu näitavad kogemused, on klassiväline lugemine edukam seal, kus raamatukoguhoidja võtab aktiivselt osa kooli elust:

külastab pedagoogilise nõukogu koosolekuid, vestleb klassides õpilastega raamatukogu kasutamisest ja lugemisest, tegeleb kirjandusõhtute organiseerimisega ja üldse kirjandusringi tööga, teeb aasta lõpul kokkuvõtte raamatukogu kasutamisest ja tõstab esile paremad lugejad. Näit. Tallinna 21. Keskkooli raamatukoguhoidja teeb järjekindlalt I poolaasta lõpul lugejakaartide alusel kokkuvõtte sellest, kuidas iga klass loeb. Seejuures märgitakse igast klassist ära kõige aktiivsemad, aga ka kõige passiivsemad lugejad. Õppeaasta lõpul korraldas raamatukogu ülekoollilise ankeedi, kus olid järgmised küsimused:

1. Kas olen kooliraamatukogu lugeja? Kui ei, siis miks?
2. Millises raamatukogus olen lugejaks?
3. Kust peale raamatukogude hangin endale lugemismaterjali?
4. Minu kolm viimati läbiloetud raamatut.
5. Milliseid ajalehti ja ajakirju loen pidevalt?
6. Milliseid raamatuid loen kõige meelsamini?

Raamatukoguhoidja viibib ka klassi lastevanemate koosolekul ja teatab lastevanematele, kuidas nende lapsed võtavad osa raamatukogu tööst.

Ka ühiskondlikult kasuliku töö alal ja õppeaasta lõpul toimuva tootmispraktika alal võib raamatukogu vastava kirjanduse väljapanekute ja soovitusnimestikkudega palju kaasa aidata. Kui näit. kolhoosilaagrisse praktikale minevad noored on eelnevalt tutvunud ravimtaimedealase kirjandusega, «Looduskaitse teatmikuga» jms., siis annab see palju juurde praktika sisulisele õnnestumisele.

Kooliraamatukogu ja pedagoogilise kollektiivi ühisrinne on suure kasvatusliku mõjuga. Nende õpilaste teadmised, kes palju loevad, on üldiselt alati paremad kui teistel: nende vastused on selged, loogilised, keel arenenum.

Alljärgnevalt püüame lähemalt käsitleda õpetaja, peamiselt kirjandusõpetaja ja raamatukogu vahelise koostöö küsimusi.

Raamatukogu lugejaks võtmine

Õpetaja ülesanne ei seisne ainult laste lugema õpetamises, vaid ka vajaliku lugemisvara kättenäitamises, lugemiskultuuri harjumuste kujundamises. Õpetaja õpetagu kõigepealt raamatut hoidma ja selgitagu lugemise ning raamatu hoiu aluseid: mitte lugeda lamades või pärast sööki, mitte keerata raamatut kahekorra, mitte sodida raamatusse, pesta enne lugemist käsi jne. Niisuguse suhtumise kasvatamist arendagu õpetaja juba esimestest koolipäevadest alates õpikute suhtes. Iga tindiplekk või sõrmejalg, mis on õpilase poolt õpperaamatusse tehtud, peab leidma

nii õpetaja kui ka klassikollektiivi ühise hukkamõistu. Lastele tuleb õpetada, kuidas panna raamatule paberit ümber ja parandada katkenud lehti.

Kõike seda peaksid lapsed teadma enne, kui neid raamatukogu lugejateks võetakse, mis võiks toimuda I. õppeaasta II pool. Raamatukogu lugejaks võtmine peaks olema küllalt pidulik. Õpetaja toob oma väikesed kasvandikud kokkulepitud ajal raamatukogusse, kus neid võtab vastu raamatukoguhoidja. Viimane näitab lastele raamaturiiuleid, huvitavamaid raamatuid, pilte, plakateid jms. Seejuures asub ta uustulnukatega vestlema. Vestluse käigus jutustab raamatukoguhoidja lastele, kui palju raamatuid on raamatukogus, milliseid raamatuid raamatukogus üldse leidub, kuidas inimestel tekkis mõte koguda palju raamatuid ühte kohta, nii et igaüks saaks neid lugeda. Ta räägib ka V. I. Leninist, kes võimaluse korral kasutas raamatukogu igal pool, kus ta elas. Uustulnukad saavad ka teada, et Vladimir Iljitš ei hoidnud kunagi raamatut enda käes kaua, vaid pidas alati meeles, et raamat on vajalik ka teistele lugejatele. Huvi pakub ka jutustus sellest, kuidas valmib raamat, alates käsikirjast ja lõpetades trükkimisega.

Niisugusel vestlusel on väga suur väärtus, sest see kasvatab juba esimestest hetkedest lugupidamist raamatute ja raamatukogu vastu. Sellist võimalust oleks pätt jätta kasutamata.

Lugemise individuaalne suunamine

On loomulik, et raamatukoguhoidja peab teadma iga oma lugeja «kirjanduslikku palet», tema arengutaset, lugemise harjumusi, huvisid, õppimist ja käitumist nii koolis kui ka kodus. Kui ta oma lugejaid hästi tunneb, on kursis õppeprogrammidega ja omab täielikku ülevaadet raamatukogu fondidest, võib ta iga noort lugejat suurepäraselt suunata. Siis on tal kerge otsustada, kellele soovitada üht või teist raamatut, kuidas vestelda loetu üle, kuidas aidata õpilast loetu sisust arusaamisel, kuidas äratada õpilases uusi huvisid.

Nimetatud ülesannete täitmine on ainuüksi raamatukoguhoidjale üle jõu käiv.

Raamatukoguhoidjal pole õpilaste tundmaõppimisel paremat abilist kui õpetaja, kes tunneb oma õpilasi põhjalikult. Raamatukoguhoidja aga tutvustab õpetajale vastutasuks raamatukogu fonde. Peab ju õpetaja olema suuteline õpilastele oma kooli raamatukogu baasil lugemisvara soovutama. Praktiliselt polegi mõeldav, et ainuüksi raamatukoguhoidja iga lugejaga iga raamatu puhul eraldi vestleks. See on eelkõige kahepoolne — õpetaja ja raamatukoguhoidja vahelise koostöö protsess.

On loomulik, et mõlemad, s. t. raamatukoguhoidja ja õpetajad (mitte ainult kirjandusõpetajad) põhjalikult tunnevad noorsookirjandust, maailma- ja nõukogude kirjanduse tähtteoseid, samuti teoseid, mis on kirjanduse programmi järgi määratud tunnis läbivõtmiseks või klassiväliseks lugemiseks. Ka tuleb tunda uudiskirjandust ja olukorda raamatuturul. «Sirbi ja Vasara» bibliograafiline rubriik on siin heaks abiliseks.

Lugemise suunamine peab tagama õpilase silmaringi järkjärgulise avardumise ja huvide süvenemise, alates esimesest ja lõpetades viimase klassiga. Õpilased peavad jõudma niikaugemale, et oskavad süstemaatiliselt lugeda, loetut lahti mõtestada, lugemisel saadud teadmisi kasutada õppetöös, klassi- ja koolivälises töös jm. Praktika seisukohalt on sellel hindamatu väärtus.

Koos raamatukoguhoidjaga valmistatagu plakat pealkirjaga «Kuidas lugeda raamatut», millel on järgmine sisu.

1. Loe aeglaselt, ära kiirusta — nii mõistad raamatut paremini.
2. Kui kohtad võõrast sõna, küsi raamatukoguhoidja või õpetaja käest.
3. Leia kaardilt või gloobuselt need linnad, mered, mäed, jõed, millest raamatus kirjutatakse.
4. Kui lõpetad lugemise, mõtle järele, millest raamat on kirjutatud ja mis sulle kõige rohkem meeldis.
5. Proovi ise joonistada pilte loetud raamatu lugude järgi.
6. Kirjuta lugemisvihikusse loetud raamatu autor ja pealkiri.

Head vahendid lugemise teadlikkuse tõstmiseks on raamatunäitused ja mitmesugused raamatuplakatid.

Raamatuplakateid peaksid raamatukogu jaoks koostama vastava aine õpetajad. Valmistada võib neid õpilaste abiga. Võimalusi on siin lõpmatult. Näit. võiks ajaloo õpetaja koostada järgmisesisulise plakati.

Pealkiri: Kas teate?

Tekst: Kuidas võitles eesti töötava rahva ustav poeg V. Kingisepp?

Kuidas elasid vanas Roomas gladiaatorid?

Miks nimetatakse Viljandi Lossimägedes üht koobast Villu keldriks?

Kuidas hävis Pirita klooster?

Kes oli Tasuja?

Kuidas asutati Leningrad?

Vastuse nendele küsimustele leiata järgmistes raamatutes:

R. Parve «Põranda all»

R. Giovagnoli «Spartacus»

E. Bornhöhe «Villu võitlused»

«Tasuja»

«Vürst Gabriel»

A. Tolstoi «Peeter I».

Võib koostada ka plakati, mis tutvustab üht raamatut. Näit. plakat G. Alschneri raamatu «Loomade ränded» kohta, mille võiks edukalt koostada loodusloo õpetaja.

Pealkiri: Põnevaid lugusid loomadest.

Tekst: Kes olid hiidsisalikud ja kuhu nad kadusid?

Mis oli Sahaaras enne seda, kui temast sai kõrb?

Miks varblasi on nii palju?

Miks linnud rändavad?

Kas koduloomad võivad muutuda metsloomadeks?

Kõigest sellest on räägitud G. Alschneri raamatus «Loomade ränded».

Illustratsioonid: Raamatu kaas, pilt hiidsisalikust jm.

Vanuseliste iseärasuste arvestamine lugemise suunamisel

Kooliraamatukogu töös tuleb rangelt arvestada laste vanuseli iseärasusi. Kas saab soosivalt suhtuda 12—13-aastase õpilase soovisse, kes tahab asuda lugema «Anna Kareninat» või «Tõde ja õigust»? Selge, et niisugune lugemine toob ainult kahju. Seepärast tehku õpetaja need küsimused õpilaste psüühikale tuginedes kõigepealt iseendale selgeks ja selgitagu seda konkreetse materjali põhjal ka raamatukoguhoidjale.

Kõige nooremad lugejad, I klassi õpilased, ei valda veel täielikult lugemistehnikat. Nad pole suutelised loetut ka alati mõistma. Seepärast jälgigu lugemist alati õpetaja ja raamatukoguhoidja, aidates neil loetut omandada. Selleks võib esitada küsimusi läbiloetud raamatu kohta, vestelda illustratsioonidest jne. Tähelepanelikuma lugemise huvides võiksid juba II kl. õpilased hakata pidama lugemispäevikut. See võiks olla grafeeritud järgmiselt: lugemise aeg, autor, raamatu pealkiri, kunstnik-illustraator. Ehkki päevik näeb ette ainult 4 momenti, on tal ometi suur tähtsus lapse lugemiskultuuri harjumuste kujundamiseks, nimelt raamatu pealkirja, autori ja kunstniku märkamiseks ja meelespidamiseks. See pole aga teatavasti omane paljudele täiskasvanutelegi, kes orienteeruvad ainult raamatu pealkirja järgi.

Oige suunamise korral tekib siit ilus traditsioon — kirjandusliku päeviku pidamine, mis saadab inimest terve elu jooksul. Areng toimub märkamatu: III klassis lisandub päeviku olemasolevale neljale lahtrile veel üks: raamatu sisu. Kõige napimigi sissekanne viimatinimetatud lahtrisse räägib õpetajale (või lapsevanemale) lugemisel tekkinud tühikust, millele on vaja pöörata tähelepanu.

Lugemispäevikuid tuleb lasta vahetevahel kooli tuua, kusjuures paremad seatakse innustavaks eeskujuks.

Selles eas on lastele meeldivaks elamuseks valjusti lugemine, sest ilmekas ettekanne on neile kergemini vastuvõetav kui oma, sageli puuduliku lugemisoskusega lugemine. Et see on mõeldav peajasalikult kodustes tingimustes, siis tuleb vastavat selgitustöödki teha lastevanemate seas. Tihti püüavad vanemad «kodu- rahu» huvides ettelugemisest loobuda.

Kuid kooliski (näit. raamatukogus) võib luua võimalusi valjusti lugemiseks. Kogu raamatu lugemise võib jaotada mitmele päevale. Ühtlasi ei maksa unustada, et lastele on vaja tutvustada raamatu autorit ja tema loomingut. Katkendi lugemisel aga jutustame lühidalt terve raamatu sisu.

Igal juhul peetagu silmas, et lapsed on võimelised maksimaalse tähelepanuga kuulama mitte üle 25—30 minuti. Seejärel võib juba loetu põhjal vestelda, vestluse lõpul aga on lapsed meeleldi valmis vastavat pilti või pilte joonistama.

On väga hea, kui ettelugejaks on keegi laste hulgast, eriti veel, kui kuulajaskonnas on ka täiskasvanuid. Kuulajaskonna nõudlikkus esitab suuremaid nõudeid lugejale, tema lugemise ilmekusele.

Ent IV—V klassi lugejad? Lugemistehnikat valdavad nad juba täielikult. Paljudele neist on raamat muutunud lahutamatuks kaaslaseks. Selles eas on õpilaste huvidering väga lai ja mitmekülgne. Koolis õpivad nad ajalugu, geograafiat, kirjandust, loodust, võtavad osa mitmesuguste aineringide tööst. Nad huvituvad ajaloolistest teostest, reisikirjeldustest, raamatutest kuulsate leidurite ja teadlaste kohta. Enamik selleaalistest lastest kuulub pioneeriorganisatsiooni. Nad elavad huviga kaasa meie maa poliitilisele elule, on mitmete ajalehtede ja ajakirjade («Säde», «Пионерская Правда» ning «Pioneer» jne.) kindlad lugejad. Selles vanuses algabki lugemises nn. «kuldne periood», kus lapsed loevad eriti meelsasti ja ohtralt.

Kõiki raamatuid aga ikkagi läbi lugeda ei jõua. Seepärast peab õpetajal, raamatukoguhoidjatel ja lastevanematel sel perioodil jätkuma oskust, et soovitada õpilasele maailma, nõukogude ja eesti kirjanduse parimat, sellest aga just niisugust, mis vastavas eas lapsele sobib.

Paljud selleaalsed poisid sukelduvad seiklusjuttudesse, sõjajuttudesse ja teaduslik-fantastilistesse juttudesse — muu neid ei huvita.

Mis neid seiklusjuttudes siis paelub? Hoogsalt arenev süžee, romantilised kangelaadid, võitlus vaenlaste vastu. Kuid ainult seiklusjuttude, ehkki nendest parimate lugemine piirab tahes- tahtmata õpilaste silmaringi, muudab arengu ühekülgseks. Kasvataja ülesandeks on laiendada niisuguste õpilaste silmaringi, soovitades neile realistlikuma kallakuga raamatuid.

Omaette probleemiks on nn. raamatuneelajad, kellele arvele

võib panna terved virnad läbiloetud raamatuid. Kihutatuna kannatamatust soovist teada saada, «mis saab edasi», tekib neis harjumus lugeda ainult «põnevaid kohti», kusjuures «igavad kohad» (loodusekirjeldused, arutlused jne.) jäetakse armutult vahele. Areneb meeletu süžee neelamine, jälgitakse ainult sündmustikku. Loomulik, et niisugusel pealiskaudsel lugemisel jääb teose tõeline mõte lastele arusaamatuks. Tegelaste seesmised heitlused, nende sisemaailm ei pane lapsi mõtlema elunähtuste üle. Öeldakse, et ilukirjanduse lugemine on parim fantaasiakool, on fantaasia kasvatamise võimsaim vahend. Kuid äsja kirjeldatud lugemine, mis taotleb vaid eesmärki «mis juhtub edasi» ei arenda fantaasiat, vaid paneb mõtlemissa seisma. Juba maast-madalast tuleb lapsi õpetada lugema nii, et nad mõtteliselt kuuleksid ja näeksid kõike seda, millest raamatus räägitakse. Ilukirjandusliku teose lugemisel kalduvad kirjeldusi vahele jätma just need inimesed, kel see oskus puudub.

Kunstilise kirjelduse mõistmiseks ei piisa sellest, kui saadakse aru sõnade tähendusest ja taibatakse, millistest asjadest on jutt; tarvis on kaemuslikult kujutleda pilti, mille autor esitab.

Lapsepõlves omandatud harjumus pealiskaudselt lugeda kujuneb sedavõrd tugevaks, et ka täisealisena loetakse üksnes «huvitavaid» kohti.

Kuidas siin vahele astuda? Õigel ajal esitatud oskuslik küsimus avab lapse ees tema poolt vahelejäetud lehekülgede sisu, tekitab huvi selle vastu, mida enne ei peetud tähelepanu vääri-vaks.

Mida teha aga niisuguste õpilastega, kellel suhted raamatukoguga hoopis puuduvad või on minimaalsed? Kogu oma vaba aja veedavad nad küll spordiga, küll mängudega, sageli aga mitte midagi tegemisega. «Seal, kus pioneerid ainult marsivad ja laulavad, aga ei loe — seal pole asi õige. Pioneerid — noored leninlased — peavad olema raamatusõbrad»¹, kirjutab N. K. Krupskaja.

Opetajale on tavaliselt hästi teada õpilaste harrastused väljaspool kooli. Vastavalt noore lugeja huvialale on võimalik leida raamatut, mis teda köidab. Seejuures ei maksa ka unustada, et niisuguses vanuses on lapse huvid üldse üsna ebapüsivad. Kui ta täna kogub marke, siis juba kuu aja pärast võib ta olla innukas mudellendur jne. Selleealise lapse huvisid on kerge mõjustada ja suunata, seega ka lugemise vastu huvi tekitada.

Kasuliku näite võib tuua Tallinna 21. Keskkooli raamatukogu praktikast. V kl. õpilane Valter T., kes pidevalt halvasti õppis ja vastumeelselt raamatuid luges, jäeti klassi kordama. Klassijuhataja püstitas endale ülesande poiss kindlalt käsile võtta: aidata tal luua püsivad huvialad, tekitada huvi õppimise

¹ «Неделя детской книги», Детгиз 1950, стр. 124.

ja lugemise vastu. Üheks lüliks selle eesmärgi saavutamisel oli kooliraamatukogu. Klassijuhataja lõi tiheda kontakti raamatukoguhoidjaga. Viimane hakkas süstemaatiliselt Valteriga vestlema, valis tema jaoks erilise tähelepanuga nii ilukirjandust kui ka populaarteaduslikku kirjandust, eriti füüsika, geograafia ja loodusteaduse valdkonnast. Ühiselt suudetigi jagu saada Valtri ükskõiksusest lugemise ja ka õppimise vastu. Temast sai tubli õpilane.

Laste lugemisvara valitagu eriti sel perioodil nii, et ta igati toetaks koolis läbivõetavaid õppeaineid.

*

Paljude nõukogude kirjanike loomingulist teed tähistavad suurepärased lastele kirjutatud teosed, millel on väga suur väärtus laste kommunistlikul kasvatamisel. Piisab kas või mõningate nimetamisest: A. Gaidari «Timur ja tema meeskond», «Sõjasaladus», «Trummilööja saatus», V. Katajevi «Valendab üksik puri», «Polgu poeg», E. Iljina «Neljas kõrgus», V. Ossejeva «Vasjok Trubatsšov ja tema sõbrad», L. Kassili «Minu kallid poisid», «Noorema poja tänav», A. Golubeva «Poiss Uržumist», L. Vinogradova «Vanem õde» jne., või eesti nõukogude kirjandusest: R. Parve «Põranda all», «Tuul puhub lippudes», V. Beekmani «Rahutu teekond», E. Raua «Roostevaba mõök», «Sõjakirves on välja kaevatud», J. Smuuli «Meremees Murka», S. Rannamaa «Kadri», V. Grossi «Ühe poisi suvi», L. Tigase «Peremees ja sulane».

Palju on lastele kirjutatud ka vene kirjanduse klassikud. Nimetagem teoseid, nagu: A. Puškini «Ruslan ja Ludmilla», L. Tolstoi «Kaukaasia vang», V. Korolenko «Pime muusik», M. Gorki «Lapsepõlv».

Väliskirjanduse parimatest teostest sobivad noorte lugemislauale Anderseni muinasjutud, Jules Verne'i romaanid «Kapten Granti lapsed», «80 tuhat kilomeetrit vee all», «Saladuslik saar», M. Twaini «Tom Sawyer», «Huckleberry Finn», J. Swifti «Gulliveri reisid», Mayne-Reid'i «Peata ratsanik», J. Londoni «Valgekihv», D. Defoe «Robinson Crusoe», S. Lagerlöfi «Nils Holgerssoni imelik teekond läbi Rootsi», V. Hugo «Gavroche» jne.

Ka eesti kirjanikud on sellele eale loonud hulgaliselt väärtuslikke noorsooraamatuid: O. Lutsu «Kevade», «Nukitsamees», A. H. Tammsaare «Meie rebane», E. Bornhöhe «Tasuja», «Villu võitlused», «Vürst Gabriel», E. Vilde «Minu esimesed triibulised», J. Parijõe jutud, E. Kippeli «Meelis», E. Enno ja K. E. Söödi luuletused.

Võimatu on siinkohal loetleda kõiki raamatuid, mis sobivad IV—V kl. õpilastele. Raamatukoguhoidjat ja õpetajat abistavad siin tõhusamalt mitmesugused soovitusnimestikud. Viimase põh-

jal tuleb aidata igal lugejal koostada individuaalne lugemis-
plaan 2—3 kuu peale, võttes arvesse, kui palju ja mida õpilane
varem on lugenud. Seejuures koosnegu nimetatud plaan mitte
ainult sisuliselt, vaid ka žanriliselt erinevatest raamatutest:
jutustused, novellid, romaanid, luuletused, teaduslik-fantastili-
sed ning populaarteaduslikud raamatud jt. Niisuguse plaani
koostamine on mõeldav ainult õpetaja ja raamatukoguhoidja
koostöö tulemusena. Seejuures on tähtsaimaks ülesandeks õpe-
tada lapsi raamatut armastama nii, et lugemine muutuks vaja-
duseks, et lapsed loeksid tähelepanelikult, saaksid aru raamatu
sisust ja kunstilistest väärtustest ning oskaksid loetu põhjal
teha järeldusi oma elupraktika jaoks.

Sellel perioodil jätkub kindlasti ka lugemispäevikute pida-
mine, kusjuures nende sisu muutub nõudlikumaks. Kui esialgu
lapsed kandsid päevikusse üksnes kõige üldisemad andmed raamatu
kohta, siis IV klassis võivad nad juba nimetada tegelasi,
iseloomustada neid ja kirjeldada, millised kohad raamatust kõige
rohkem meeldisid. Pole halb, kui eesti keele õpetaja lülitaks töö
lugemispäevikutega klassijuhataja tööplaani, nii et teatud klassi-
juhataja tunnid oleksidki täielikult päevikute täitmise õppimisele
pühendatud.

Ka raamatukoguhoidja peaks tundma huvi lugemispäevikute
vastu, näidates parimaid neist näitusel.

Kriitilist suhtumist raamatusse aitab oluliselt arendada arva-
muste kirjutamine raamatu kohta. Seda võib katsetada juba
IV klassi eesti keele tunnis. Siin õpilane lihtsalt kirjutab, mis
talle raamatust meeldis ja mis mitte. Hiljem märgitakse juba
põhjusigi, m i k s meeldis ja m i k s ei meeldinud.

VI—VIII klassi õpilaste huvidel on veel palju ühist
IV—V klassi lugejate huvidega, kuid on loomulikult ka rohkesti
erinevusi. Esimene erinevus on lugejate teadlikkuse kasv. Ena-
mik õpilasi suudab ise endale õige raamatu leida.

Ilukirjandusliku teose lugemisel ei piirdu õpilase huvidering
ainuüksi seiklustega ja tegelase kangelastegudega. 13—15-aas-
tastel noorukitel on juba vaja teada, kuidas kujunes tegelase
karakter, milline oli tema elutee enne, kui ta sai kangelaseks.
Selles eas kujuneb ka lapse enda karakter ja sellepärast otsib ta
raamatutest vastuseid teda erutavatele küsimustele: kuidas kas-
vatada endas kindlat tahet, kuidas saada inimeseks, keda aus-
tab kollektiiv; kas igaühest võib saada kangelane ja mida on
vaja selleks teha. Siit selgubki, miks selles eas laste lemmik-
raamatuteks on N. Ostrovski «Kuidas karastus teras», A. Fade-
jevi «Noor Kaardivägi», V. Kaverini «Kaks kaptenit», B. Polevoi
«Jutustus tõelisest inimesest», V. Grossi «Tiivasirutus» ja teised
taolised teosed, mis avavad nõukogude inimeste kõrged moraal-
sed omadused.

Selles eas hakkavad lapsed sügavalt arutlema mitmesuguste elunähtuste kallal. Neid erutavad armastuse, sõpruse ja inimeste ühiskondlike vahekordade probleemid. Raamatutest otsivad nad neile küsimustele vastuseid, jälgivad tähelepanelikult kangelase käitumist ja elamusi, kirjutavad välja eredamad kohad, lisades neile juurde oma mõtted ja tunded.

Siin on nooruk juba võimeline raamatut käsitama tugeva kriitilise mõõdupuuga, ta saab küllaltki hästi aru teose kunstilistest voorustest ja puudujääkidest. Temale on omased terav kriitika ja suur nõudlikkus autori suhtes. «Kui raamat õpetab, kuidas elada, siis olgu seal ka kõik nii õige kui tegelikus elus,» ütles üks noor lugeja lugejate konverentsil.

Selleealiste lugemising on küllalt lai. Et õpilane ei loeks midagi juhuslikult, vaid lähtuks kindlatest eesmärkidest, peab ta oskama kasutada mitmesuguseid bibliograafilisi vahendeid endale vajaliku raamatu valimiseks. Siin on vajalik kirjandusõpetaja ja raamatukoguhoidja abi. Seitsmenda ja kaheksanda klassi eesti keele tundides tuleks selleks ruumi jätta. Noori lugejaid tuleb suunata lugema raamatu ees- ja järelsõnu, joonealuseid märkusi, võõraste sõnade seletusi ja hääldejuhiseid, seega kõike, mis on raamatus teksti täiendamiseks.

Lõpuks veel üks moment, mida töös noorte lugejatega peab arvestama. Lugejatele tuleb selgitada, et kui nad on lugenud head raamatut, näiteks N. Ostrovski «Kuidas karastus teras», A. Fadejevi «Noor Kaardivägi» jne., siis on kasulik see mõne aja pärast uuesti läbi lugeda. Siis annab ta hoopis sügavamaid elamusi, raamatust arusaamine avardub.

Vanemates klassides — IX—XI kl. — toimub töö eelnenu baasil. Õpetaja ja raamatukoguhoidja ülesandeks jääb ka siin noorte lugemisharrastuse jälgimine ja suunamine. Seejuures tuleb jälgida, et lugemine ei muutuks ainuvalitsevaks kireks ega hakkaks segama õpilase põhitegevust — õppimist, vaid soodustaks õpilase üldist, igakülgset arenemist.

Peab märkima, et keskkooli vanemate klasside õpilaste suhted kooli raamatukoguga muutuvad mõnevõrra. Vanemad õpilased on kirjanduse valikul juba suhteliselt iseseisvad, seda enam, et tarvisminev kirjandus sõltub suurel määral tundides käsitletavast ainek. Paljud teemad mitmesugustes õppeainetes nõuavad lisamaterjali lugemist, nagu füüsika, keemia, astronoomia, ajalugu. Eriti tähtsal kohal on ses suhtes kirjanduse tunnid, sest keskkooli vanemas astmes puuduvad lugemikud ja kogu käsitletav materjal omandatakse teoste põhjal. Nende teostega peab raamatukogu olema varustatud vastavalt keskkooli kirjandusprogrammile. Ühestki kooliraamatukogust ei tohi puududa «Kooli kirjavaras» sari vajaliku hulga eksemplaridega.

Seega eriti keskkooli vanemas astmes võib raamatukogu

etendada tähtsat osa õppeainete edukal omandamisel, aga seda ka takistada, kui ta ei kooskõlasta oma tööd kooli õppe- ja kasvatustöoga.

Kollektiivne töö lugejatega

Kollektiivse töö all mõistame massiüritusi, nagu kirjandushommikuid, kohtumisi kirjanikega, kirjanduslike mängude ja viktoriinide korraldamist, raamatute näitlikku agitatsiooni, lugejate konverentse jne. Eesmärgiks on paremate raamatute propageerimine, mõtestatud lugemise arendamine, kriitilise hinnangu andmine teosele, teose kunstiliste väärtuste parem mõistmine, ent ka laiema huvi äratamine raamatu ja raamatukogu vastu üldse. Neist kooliraamatukogu töö iseenesest mõistetavaist koostisosadest on erilise kaaluga järgnevalt käsitletud üritused.

Raamatukogu näitlik agitatsioon

Soovitusnimekirjad, plakatid, albumid lugejate hinnangutega raamatu kohta, raamatunäitused — kõik need aitavad raamatukoguhoidjal tutvustada oma lugejaile kõige paremaid raamatuid ja kujundaval lastes oma kriteeriumi raamatute suhtes.

Igas raamatukogus peab olema eraldi iga klassi kohta välja pandud kas lehtedel või vihikus soovitatava kirjanduse nimestik, mida kool pakub õpilastele klassiväliseks lugemiseks. On vajalik, et iga õpilane kirjutaks selle oma vihikusse ümber.

Lisaks sellele koostab raamatukoguhoidja koos aineõpetajatega vastavalt õpilaste vanuseastmele temaatilised soovitusnimekirjad, millest aga on juba räägitud eespool.

Iga kooliraamatukogu peaks endale tingimata sisse seadma albumid «Meie lemmikraamatud», «Lugejate arvamused uutest raamatutest», mis sisaldaksid raamatukogu kasutajate isiklikke muljeid ja arvamusi.

Raamatupropaganda efektiivseks vahendiks on r a a m a t u n ä i t u s t e korraldamine. Neid võib korraldada mitmeti:

1) eri teemade järgi — «Leninlik Kommunistlik Noorsooühing», «Suur Oktoober», «Töömee kirjandusteose lehekülgedel», «Meie kaunis loodus», «Eesti rahva võitlus võõraste vallutajate vastu»;

2) üksikute kirjanike loomingu järgi — M. Gorki, A. H. Tammsaare, E. Vilde, A. Tšehhov jne.

3) kirjanduslike perioodide ja žanride järgi — «Eesti lüürikutud», «Vene kirjanduse klassikud XIX saj.», «Eesti draamakirjandus»;

4) laste- ja noorsookirjanduse uudisteosed;

5) populaarteaduslikud raamatud mingil teemal.

Millisele vanuseastmele üht või teist näitust korraldada, see sõltub näituse sisust, mõnikord aga on seda raske diferentseerida. Teemaatilised näitused langevad tavaliselt kokku lugejate konverentsidega. Näitused kirjanike loomingust korraldatakse seoses kirjaniku juubeliga või tema loomingu läbivõtmisega. Kirjandusliikide ja temaatika järgi eksponeeritud näitus tutvustab raamatukogu olemasolevaid fonde. Uudiskirjandus eksponeeritakse vastavalt raamatukogu täienemisele.

Korraldajad pidagu silmas, et raamatunäitus ei kujuneks üksnes raamatute väljapanemiseks. Lugeja emotsionaalne mõjustamine on seda efektiivsem, mida kunstipärasemalt näitus on valmistatud ja mida selgemalt on seal avatud käsitletav teema. Õnnestunud pealkirjad, tsitaadid, oskuslikult paigutatud portreed ja raamatuillustratsioonid, laste oma joonised — kõik see kutsub raamatunäitust külastama.

Raamatute paigutus sõltub nende sisust ja välistest iseärasustest (värv, formaat). Tähtsaimale teosele varutakse keskne koht. See võib olla ka mitmes eksemplaris niisuguse arvestusega, et oleks võimalik näidata kaant või tiitellehte, illustratsioonid ja huvitavamaid tekstilõike. Näituselt ei tohi puududa ka elav sõna, sest ükski eksponaat ei suuda seda asendada. See pärast on väga vajalik anda näituse juures selgitusi üksikute raamatute, teemade, kirjanike jne. kohta.

Siin on tekkinud suurepärane tööpõld õpilastele, kes kirjandusõpetaja juhendamisel võivad sellega saada tõelise kirjandusliku kasvatusena. Praktiliselt tuleks õpilased raamatukogu juurde rakendada tööle klasside kaupa, nii et iga klass korraldaks aasta jooksul raamatukogu juures vähemalt ühe ürituse.

Lugejate konverentsid

Lugejate konverents on üks nõudlikumaid töövorme raamatute propageerimisel, sundides raamatut hoolikalt lugema, õpetades loetu kohta mõtteid avaldama ja neid mõtteid ka kaitsma.

Kirjandusliku konverentsi õnnestumine tuleb praktiliselt kõne alla keskkooli vanemates klassides, mitte enne IX klassi. Nooremates klassides piirduagu üksnes teoste lihtsama aruteluga, sest konverents ei anna siin soovitud tulemusi.

Milles seisab selle ürituse olemus ja väärtus, milline on tema eesmärk? Sageli käsitatakse lugejate konverentsi üksikteose arutlemisena, mille õnnestumist hinnatakse võimalikult rohkearvuliselt osavõtu järgi. Organisatsiooniline õnnestumine tagatakse teatud hulga ettekandjate ja sõnavõtjate ettevalmistamisega. Tihti juhtub, et ettevalmistatud sõnavõtjate esinemine

moodustabki kogu ürituse aktiivse osa. Konverentsi korraldajale on see tee kõige lihtsam; kuid kirjandusega tutvuvad lähemalt üksnes need, kes said ülesande valmistada ettekandeks või sõnavõtuks. Teistele kujuneb niisugune konverents igavaks ettekanete ärakuulamiseks.

Konverentsi hea kordaminek eeldab laialdase kirjandusliku aktiivi olemasolu, küllalt arenenud lugejaid. Lugejate konverentsiga sulavad kokku paljud teised töövormid, nagu vaidlusõhtu, kõnevõistlus, teose arutus, kirjanduslik referaat. Seepärast on õigem see üritus planeerida õppeaasta lõpu poole, kus õpilased on teiste ürituste najal nii kirjanduslikult kui organisatsiooniliselt kasvanud.

Kirjandusliku konverentsi peaeesmärgiks on teemaks võetud probleemi või tervikteose lahtimõtestamine, selle ideeline ja kirjanduskunstiline süvendamine, kirjanduse tunnetamisvõime kasvamine, kirjandusliku maitse tõstmine. Loogilise mõtlemise, esinemisoscuse ja -kindluse arendamine on hüve, mis kasvab eduka konverentsi käigus peaaegu iseenesest.

Väga oluline on konverentsi teema õnnestunud valik. Sellest oleneb väga palju. Teemaks ei pruugi tingimata olla üksikteose arutlemine. Võimalusi on mitmesuguseid:

- 1) üksikteose arutamine;
- 2) teatud kirjaniku loomingu arutamine;
- 3) teatud probleemi arutamine (hõlmab mitmeid eri kirjanike teoseid);
- 4) mitmesuguste lugemisega seoses olevate probleemide arutamine.

Nagu näitavad kogemused, õnnestuvad kõige paremini üksikteosele pühendatud konverentsid, ja nimelt siis, kui teos on hästi valitud, s. t., kui ta on kunstiliselt õnnestunud, probleemiderohke, ja eriti, kui ta on uudisteos.

Pole muidugi õige pidada konverentsi õnnestumise peamiseks kriteeriumiks osavõtu massilisust. Kordaminekust võib juttu olla siis, kui arutlemine kujuneb elavaks, kui võimalikult kõik osavõtjad sellesse aktiivselt lülituvad, kui saadakse üle sunnitud ja ametlikust meeleolust. Pole sugugi halb, kui esimesed konverentsid toimuvad üksnes tõeliste kirjandussõprade osavõtul. Seda tuumakamad nad on. Küllap hiljem hakkab osavõtjategi ring avarduma. Võib julgelt väita, konverentsi õnnestumise kõige tähtsamaks kriteeriumiks on arutelu olemasolu. Ilma selleta kaotab konverents mõtte.

Mõningad konverentsi organiseerimise küsimused seoses konkreetsete teemadega

Esmajoones tuleb jälgida, et käsitletav teos oleks kõigi kon-

verentsist osavõtivate õpilaste poolt läbi loetud. Kirjandusõpetaja ja raamatukoguhoidja võivad selleks välja töötada küsimustiku, millele toetudes lugejad tekstiga sügavamalt tutvuvad. Halb pole ka eelnevate vestluste korraldamine raamatu põhi-probleemide üle. Kõik see, nii küsimustik kui ka vestlused, peab aitama leida teose tähtsamad ideelised pöördepunktid ja mõista teose kunstilisi väärtusi. Viimasel ajal on ilmunud mitmeid teoseid, millel probleemistikult ning kunstiliselt väärtuselt on suurepäraseid eeldusi arutlemiseks lugejate konverentsil, näiteks: L. Vinogradova «Vanem õde», O. Toominga «Maantee läbi metsa», A. Kuznetsovi «Legendi järg», V. Saare «Lõokesed taeva all», L. Metsari «Unistused ei sure», V. Grossi «Tiivasirutus». Mõni sõna viimatinimetatust. See on noori kõitev ja vaidlusele ergutav raamat nii probleemistiku eale vastavuse, süžee motiivide, kujude ilmekuse kui ka mitmete kunstiliste vaieldavuste poolest. Pealegi on teos suure kasvatava väärtusega, tugeva ideeliselt ja eetiliselt kujundava toimega.

Järgnevalt on esitatud näide küsimustiku kohta konverentsi-elseks lugemiseks.

1. Millisesse kollektiivi satub Õie Heinaru ja kuidas ta seal kohaneb?

2. Milline osa on klassikollektiivis Heledate Peade Klubil?

3. Missugune sündmus toob pöörde klassi elusse?

4. Kuidas reagerivad õpilased nõukogude võimu kehtestamisele?

5. Missugune tegelane köidab mind kõige enam? Miks?

6. Milline tegelane ei rahulda? Miks?

7. Missugune episood teosest jättis minusse sügavaima mulje? Miks?

8. Milline on teose õnnestunuim kirjeldus?

9. Kuidas seletada teose pealkirja tähendust?

Juhindudes antud küsimustest loevad õpilased teost hoopis teadlikumalt.

Tuleb ette valmistada referendid, soovitatav 2 õpilast. Esimene annab ülevaate teose taustast ja süžeelisest arengust, teine kõneleb teemal «Noorte ideeline ja vaimne tiivasirutamine». Siis järgnevad sõnavõttud.

Konverents tuleb pidada sundimatus meeleolus. Selleks aitab palju kaasa, kui referendid kõnelevad üldiselt peast, lugedes paberilt üksnes valmiskirjutatud teese.

Kui ettekandele järgnenud sõnavõttud on loonud auditooriumis aktiivse osavõtu meeleolu, siis on kogu üritus õnnestumas. Konverentsi juhataja, kelleks on tavaliselt õpetaja, raamatukoguhoidja või mõni võimekam ja kogemustega õpilane, annab sõna ja suunab konverentsi tööd. Seejuures peab tal olema selge, milleni arutluse käigus tuleb välja jõuda.

Konverentsi töö lõpul ei tohi unustada kokkuvõtte tegemist, kus koosoleku juhataja muuhulgas annab ka omapoolse hinnangu esinenud õpilaste sõnavõttudele.

Et konverentsi töö on küllalt pingeline, siis on kohaseks ja meeldivaks lõdvenduseks lõpetada üritus kas kirjanduslike mängude või mõne muusikapala kuulamisega. Sedasama eesmärki võib täita ka humoristliku sisuga kirjanduslik viktoriin.

Suurepäraselt sobib siia viktoriin teemal «Koolielu eesti kirjanike loomingus». Niisuguse viktoriini toimumisest ja ka käsitlusele tulevatest teostest võiks õpilasi juba eelnevalt, enne konverentsi, informeerida. See aktiveerib konverentsist osavõtjaid vastava kirjandusega tutvuma või vähemalt sellele mõtlema.

Antud teemal võib tugineda teostele, nagu: O. Lutsu «Kevade» ja «Õpilane Valter», A. H. Tammsaare «Tõde ja õigus» II, A. Kitzbergi «Veli Henn ja Henu veli» («Henn ja Jaan koolis»). Ürituse elevuslik ja rõõmsameelne lõppakord on vajalik ühelt poolt puhkuseks, teiselt poolt huvi suurendamiseks järgmiste vastavasisuliste ürituste vastu.

Usna vähelevinud lugejate konverentsi tüübiks, kuid küllalt oluliseks raamatukogu töö propageerimisel ja lugejate tundmaõppimisel on konverents, kus arutatakse mitmesuguseid lugemisega seoses olevaid probleeme.

See konverents sobib nooremate klasside õpilastele.

Konverentsi ettevalmistamisel langeb raamatukoguhoidjale suur töö. Esmalt peab ta põhjalikult tutvuma konverentsile tulevate õpilaste lugejakaartidega. Teretulnud on õpilaste lugemist iseloomustav tabel, mille koostajateks on peamiselt õpilased raamatukogu aktiivist.

Lugeja nimi	Ilukirjandus	Teaduslik kirjandus			
		Loodus-teadus	Geograafia	Ajalugu	Tehnika

Tabelist avaneb ülevaade, missugust kirjandust keegi loeb.

Konverentsi alguses tutvustab konverentsi juhataja osavõtjaid sellega, kuidas nad on üldse raamatukogu kasutanud ja millist kirjandust lugenud. Ta märgib eraldi õpilased, kelle lugemishuvi on mitmekülgne, need, keda huvitavad teatud kitsamad küsimused, ja need, keda huvitavad ainult seiklusjutud jne.

Seejärel loetakse ette mõne õpilase poolt läbiloetud raamatute nimekirjad. Koosolijatele pakub suurt huvi kuulata, mida

teised on lugenud, seda enesega võrrelda. See kutsub tõenäoliselt esile mitmesuguseid arvamusi ja hinnanguid ning omapoolseid ettepanekuidki.

Konverentsi juhataja rõhutab mitmekülgse lugemise vajalikkust.

Samalaadseid konverentse võib korraldada mitmesugustel kitsastel teemadel: «Kuidas lugeda», «Kuidas valida endale raamatut», «Kuidas töötada raamatuga», «Missugune tähtsus on lugemisel» jne.

Niisuguse konverentsi juhtimise pearaskus lasub konverentsi juhatajal. Sissejuhatavas vestluses toob ta näiteid, missugust osa on etendanud raamatud silmapaistvate inimeste — K. Marxi, V. I. Lenini, L. Tolstoi jt. elus, kuidas nemad töötasid raamatuga.

Seejärel laseb ta kooslijaid jutustada sellest, kuidas nemad loevad, millised raamatud neile meeldivad. Siin esitatakse laste poolt palju huvitavaid mõtteid.

Selgub näiteks, et ühed tahavad lugeda ainult ilukirjandust, teised teaduslik-fantastilisi raamatuid jne.

Kui on loodud kodune õhkkond, jutustavad lapsed kindlasti ka sellest, milliseid sügavaid elamusi on neis tekitanud üks või teine raamat.

Arutluse käigus selgub ka, et paljud õpilased ei oska kasutada raamatukogu katalooge, bibliograafilisi materjale ja validavad raamatuid sõbra nõuande järgi või raamatu kaanepildist lähtudes.

Konverentsi juhataja põhiülesandeks pole üksnes lugejate küsimustele vastamine, vaid omapoolne probleemide esiletõstmine ja lahendamine.

Laste aktiivi rakendamine kooliraamatukogu töös

Kooliraamatukogu suudab oma paljude tööülesannete ja üritustega edukalt toime tulla üksnes siis, kui tema juurde on koondatud lugejate aktiiv. Aktiivi töölerakendamisest sõltub ka raamatukogu populaarsus. Igast klassist tuleks valida 2—3 kirjan- dusest huvitatud õpilast, kes hakkavad töötama raamatukogu aktivistidena. Raamatukoguhoidja ülesandeks on neid töösse rakendada, tutvustada neile raamatukogutöö põhialuseid ja praktilist tööd raamatukogu fondi korrashoidmisel, uute raamatute arvevõtmisel ja kartoteegikaartide kirjutamisel ning raamatute laenutamisel. Siit võib kujuneda isegi iseseisev raamatukogunduse ring, mis tutvustab õpilasi bibliograafilise kutsetegevusega. Vanemate klasside õpilasi võib rakendada korrapidajatena laenutuslauas. Nemad võivad ka aidata noorematel

õpilastel raamatuid valida. Raamatukogu eespool nimetatud massiürituste organiseerijaks, samuti raamatulevitajateks sobivad vanemate klasside õpilased suurepäraselt.

*

Uus, reformitud nõukogude kool rajaneb teoreetiliste teadmiste ja elupraktika ühtsuse printsiibile. Kirjanduse valdkonnas seisab selle printsiibi rakendamine kõigepealt õpilaste lähendamises raamatukogule.

Meie suhtumine kooli ülesannetesse noorte vaimse palge kujundamisel oleks liiga ühekülgne ja kitsas, kui kooli eesmärgiks seada ainuüksi õpilastele uute teadmiste andmine ja väärtuslike moraalsete omaduste sisendamine. Niisama tähtis, ja ehk tähtsamgi, on see, kuidas noortele suudetakse kätte näidata teed, mis viivad neid uute teadmiste iseseisvale omandamisele ja kõrgemate moraalsete omaduste iseseisvale tundmaõppimisele. Raamatute, kirjanduse vahetalitus on siin möödapääsmatu. Õpetada noori iseseisvalt valima raamatuid ja neid õigesti kasutama on vastutusrikas ja raske ülesanne. Selle lahendamise edukus aga sõltub väga oluliselt õpetaja ja kooliraamatukoguhoidja ühisrindest.

Ladumisele antud 4. IV 1961. Trükkimisele antud
13. VII 1961. Paber 60×90, 1/16. Trükipoognaid 4,5.
Trükiarv 1000. MB-06012. Tellimise nr. 3392. Hans
Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. I

Tasuta

Tasuta

16 kop

A-23979

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00467615 3